

Tartu Ülikool
Maailma keelte ja kultuuride kolledž

Reet Ellermaa
MATHIAS ROHE RAAMATU „DER ISLAM IN DEUTSCHLAND“
KATKENDITE TÕLGE JA TÕLKE ANALÜÜS
Magistripjekt

Juhendaja: Terje Loogus

Tartu
2022

Sisukord

Sissejuhatus.....	3
1. Lähteteksti tõlge.....	4
2. Teoreetilised lähtekohad	34
2.1. Lähteteksti analüüs	34
2.2. Tõlkestrateegia.....	38
2.3. Tõkelahendused	39
2.4. Kultuurispetsiifiliste elementide tõlkimine.....	40
3. Tõlkeprobleemide analüüs	43
3.1. Probleemsed mõisted, fraasid ja laused ning nende tõkelahendused	43
3.2. Järeldused	53
Kokkuvõte.....	55
Kasutatud kirjandus	57
Summary.....	59

Sissejuhatus

Järjest rohkem inimesi tuleb Euroopasse islami kultuuriruumist. Nad toovad endaga kaasa väga erineva maailmapildi, mis paljuski põhineb religioonil ja sajandite jooksul välja kujunenud tavadel. Kultuuriruumide erinevuste tõttu tekivad moslemite ja lääne inimeste vahel paratamatult probleemid – nende tavad ja normid on teistsugused ja need ei pruugi alati ühtida Euroopa omadega. Samas on vaja igale inimesele usuvabadus ning õigus elada oma harjumuspärade tavade ja normide kohaselt.

Saksamaa on sisserände riik, mis on pikka aega islamimaadest tulnud migrante vastu võtnud ja oma riiki integreerinud. Nende kogemus näitab, et kõige rohkem probleeme tekib kahe valdkonnaga: islami kui religiooni ja selle igapäevase praktiseerimisega ning religiooni ja tavadega tihedalt seotud islami õigusega. Saksamaa on selles vallas juba pikalt tegutsenud ning neil on kogemus, kuidas ühildada lääne tavapärase elukorraldus islami normide ja tavadega. Saksamaa kogemus võib aidata ka Eestis teatud probleemkohti ennetada ja nendega igapäevaelus toime tulla. Eriti puudutab see õigusnorme ja õigusega seotud mõistete kasutamist. Muuhulgas on oluline nendest mõistetest ühtselt arusaamiseks ka nende asjakohane tõlkimine.

Magistriprojekti eesmärk on tõlkida katkendid Mathias Rohe 2018. aastal ilmunud raamatust „Der Islam in Deutschland“ ja analüüsida tõlkimise käigus esinevaid tõlkeprobleeme. Magistriprojektiga soovitakse saada vastused järgmistele uurimisküsimustele:

- Kas islamiga seotud saksakeelsetele sõnadele on olemas eestipäraseid tõlkevasteid?
- Uurida, kas ja mil määral on islami õigusega seotud saksakeelsed mõisted tõlgitavad eesti keelde?

Magistriprojekt koosneb kolmest suuremast osast: lähteteksti tõlge, teoreetiline osa ja tõlkeprobleemide analüüs. Teoreetilises osas analüüsitakse lähteteksti, kirjeldatakse ja põhjendatakse valitud tõlkestrateegiat ning tõlkeprobleemide lahendamiseks valitud tüpoloogiaid. Magistriprojekti kolmandas osas analüüsitakse valitud tõlkestrateegiast lähtuvalt tõlkimise käigus tekkinud probleemide tõlkelahendusi.

1. Lähteteksti tõlge

Viies osa

Islami elu ja Saksa õigus

I. Riik ja religioonid

Sajandeid kestnud protsessi käigus on Saksamaa kirikuõiguslikult arenenud reformatsiooniaegsest usutunnistuslikust struktureeritud riigikirikute süsteemist usuneutraalseks sekulaarseks riigiks. Ajaloolise edumudelina on sekulaarne õigusriik end tõestanud nii riigi kui religioonide jaoks. Näib, et selle baasil kasvavad rahu ja heaolu kõige paremini. Pärast natsionaalsotsialistlikku terroririiki ja ka Saksa Demokraatliku Vabariigi ebaõiglast režiimi on eriti Saksamaal põhjust kehtestada inimväärikust toetav ja vaba, kuid samas kaitslele suunatud riigikord. Usuesindajate osalise toetuse ja osalise kibestunud vastuseisuga toimunud religiooni ja riigivõimu sekulaarset eraldamist peetakse riikliku korra vältimatuks aluseks. Seejuures ei pea poliitikat ja religiooni mingil juhul lahus hoidma: ka religioossetel argumentidel on poliitilistes debattides oma koht. See on selgelt nähtav parlamentaarsetel aruteludel, kus sõna saavad ka usuesindajad. Viimasel ajal on sellistele kohtumistele järjekindlalt kutsustud ka moslemite esindajaid.

Sekulaarses õigusriigis otsustab ainult riiklik õigus kõikides õiguslikult olulistes valdkondades selle üle, milliseid norme, millisel määral ja millistes piirides saab kehtestada. Lõppotsuse tegemisel on siin õigus ühtne, mitte „mitmekultuuriline“. Teisalt on selles ühtses korras religioosne mitmekesisus võimalik, osalt soovitud ja isegi nõutav. Sekulaarne ei ole seega usuvaenulik. Õiguse seisukohalt kirjeldab see üksnes religiooni(de) eraldamist riigivõimu teostamisest. Ümberpööratult ei tohi ka sekulaarne riik sekkuda religioonisestesse debattidesse ega teha religioosseid veendumusi enda omadeks. Sellest järeldeb kaks asja: sekulaarsus nõuab riigilt neutraalsust kõikide religioonide suhtes. Seetõttu ei ole õiguslikust vaatenurgast ükski religioon „oma“ või „võõras“. Lisaks on sekulaarne riik kohustatud kõiki religioone kohtlema võrdselt (vrd nt Saksamaa põhiseaduse artikli 3 lõike 3 ja artikli 33 lõike 3 järgi keeld kedagi usu tõttu eelistada või halvemini kohelda).

Nagu nähtub Saksamaa põhiseaduse artiklist 4 ja artikli 7 lõikest 3 ning riigi kirikuõigusest (saksa k *Religionsverfassungsrecht*) on Saksamaa otsustanud olla vastu

rangelt laitsistlikule ja pooldada religioonidele avatud neutraalset sekulaarsust. Saksamaa Liitvabariigi konstitutsioonikohus (saksa k *Bundesverfassungsgericht*) on selle sõnastanud järgmiselt:

Riigilt nõutav religioosne ja maailmavaateline neutraalsus ei tähenda ranget riigi ja kiriku eraldamist, vaid seda tuleb mõista kui avatud, kõikehõlmavat ja kõikidele usutunnistustele võrdväärselt kehtivat hoiakut (...). Põhiseaduse artikli 4 lõiked 1 ja 2 võimaldavad positiivses mõttes kinnitada oma usulisi veendumusi ning tagada maailmavaatelises ja religioosses valdkonnas iseseisva isiksuse eneseteostus (...).

Religioon ei ole seega mingil juhul avalikust ruumist pagendatud: see tohib olla nähtav ja sekkuda debattidesse, on ülikoolides uurimistöode ja õpetuse oluline koostisosa ning sellel on oma koht mõnede Saksamaa liidumaade avalik-õiguslike koolide teaduspõhises usuõpetuses ning riigi ja religioossete ühenduste vahelises koostöös.

Riigi ja religiooni eraldatuse määr vastab ajaloolisele arengule ja laialt levinud arusaamadele, millel põhinevad vastavad õiguslikud regulatsioonid. Prantsusmaal on üle saja aasta kehtinud sarnane range eraldatus (laitsism), mida põhimõtteliselt toidab mineviku poliitilistest, sotsiaalsetest ja territoriaalsetest nõudmistest tingitud usaldamatus roomakatoliku kiriku vastu. Veel tänasel päeval tsiteeritakse Prantsusmaa haridusministri sõnu, et vaba riiki ei saa kunagi luua koos katoliikliku kirikuga. Sellega ignoreeritakse alates Vatikani II kirikukogust ehk viimase 50 aasta jooksul toimunud arengut. Saksamaal seevastu nähakse religiooni juba pikemat aega ka kui sotsiaalselt stabiliseerivat ja väärtusi kujundavat ühiskondlikku ressursi, millel on avalikus ruumis oma kindel koht. Vastandumise asemel on riigi ja religioonide vahel paralleelselt valdkondade eraldatusega positiivse koostöö suhe. Seega näitab paljudes islamiriikides endiselt leviv arusaam, et sekulaarsus tähendab vaenulikku suhtumist religiooni, põhimõttelist ekslikku arusaama tegelikust olukorrast.

Aga kas siiski ei toimu kristluse, eelkõige kristlike suurkirikute, lubamatut eelistamist? See ikka ja jälle kõlav oletus ei vasta tegelikult tõele. Õigluse juurde kuulub ka see, et ebavõrdset käsitletakse ebavõrdselt. Ühelt poolt peab sekulaarne õigusriik olema kõikide religioonide ja maailmavaadete suhtes neutraalne ning tagama neile võrdväärsed osalemise võimalused. Teisalt tuleb arvestada, et sajandite jooksul on Saksamaal riigi ja kristliku kogukonna vahel välja kujunenud rohkete õiguslike ja lepinguliste regulatsioonidega suhe. Viimasel ajal ka juudi organisatsioonidega. Need ajaloolised regulatsioonid kehtivad endiselt ja neid ei saa lihtsalt niisama üldistada. Nii on paljud riiklikud maksed seletatavad 19. sajandi alguses toimunud kiriku varade laialdase

sundvõõrandamisega. Kui seadustes (nt hariduse valdkonnas) tõstetakse esile kristlust, siis ei ole tegu usuliste veendumuste vahendamisega, vaid riigi ajalugu ja tänapäeva mõista aitavate kristliku religiooni kultuuriliste aspektidega.

Õiguslikku mõju võib avaldada ka religioosete kogukondade arvuline suurus, kui piiratud riiklikud ressursid eeldavad minimaalset osalejate arvu (nt seoses õpilaste arvuga usutundides). Moslemite organisatsioonidele võib rusikareeglina anda soovitusel võtta lähiajal võrdse kohtlemise mõõdupuuks kristlike suurkirikute asemel pigem väikesed kristlikud või teised usukogukonnad.

II. Usuvabaduse ulatus ja piirid

Usuvabadus kuulub põhiseaduslike inimõiguste hulka. Sekulaarses õigusriigis kehtib nii individuaalne kui ka kollektiivne usuvabadus. Üksikisik tohib seega oma usulisi veendumusi järgida ka avalikus ruumis ja riiklikes institutsioonides. Saksamaa Liitvabariigi kõrgem halduskohus (saksa k *Bundesverwaltungsgericht*) on seda põhimõtteliselt kinnitanud näiteks koolis vahetundidel või vabade tundide ajal rituaalsete palvetega lubamisega. Usuvabadus on õiguslikult kaitstud ka tööelus. Nii tohivad inimesed religioosete tegevuste jaoks koguneda ja seejuures teha koostööd ka riigiga, näiteks konfessionaalse usuõpetuse kavandamisel ja läbiviimisel vastavalt põhiseadusele (Saksamaa põhiseaduse artikkel 7 lõige 3). Usuvabadus ei ole seega „religioosne“ õigus, vaid sekulaarse õigusriigi oluline koostisosa. Selle järgi ei ole see üksnes „eraasi“. Eksiarvamuste ohver on see, kes mõistab sekulaarsust kui usuvabaduse vastandit.

Loomulikult on sarnaselt teiste põhiõigustega ka usuvabadusel piirid. Nii tuleb igal konkreetsel juhul kaaluda usu ning vastanduvate õiguste ja huvide tasakaalu, sh niinimetatud „negatiivset usuvabadust“ ehk vabadust hoiduda usuga ebaproportsionaalsest vastandumisest. Viidates Konrad Hessele räägivad riigiõiguse spetsialistid „praktilisest konkordantsist“, mis tuleb tekitada põhiõiguste vastassuunaliste positsioonide vahele. Vabadustega seotud õigustesse sekkumine nõuab ka vastandlike huvide korral vastuvõetavat ja erapooletut põhjendust. Õigus peab looma ja tagama huvide õiglase tasakaalu ning rahumeelse kooselu kindlad raamid. See ei ole mõeldud selleks, et ära keelata kõik, mis ei vasta ühiskondlikule peavoolule või mõjub sündsusetult. Selle üle saab ja tuleb pidada ühiskondlikke debatte. Ainult nii saab kujundada veendumusi. Sellest järeldub, et õiguse

kohaldamine ei väljenda sisulist solidaarsust taotletava eesmärgiga. Seda mõistetakse sageli valesti, kui nt valitsustele heidetakse ette, et tehes õiguslikult lubatud koostööd „konservatiivsete“ organisatsioonidega, toetatakse „valesid“.

Lisaks tuleb hoida riigi neutraalsust. Sellest järeldeb, et religioosel tegevusel on seda rohkem vaba ruumi, mida vähem on see seotud riigi tegevusega, ja vastupidi. Kuid ka riigiteenistujatel on põhimõtteliselt usuvabadus. Üldiselt tuleb religiooselt motiveeritud tegevuse piiramisel, samuti teiste isikute vastanduvaid põhiõiguseid arvestades, järgida hoolikalt proportsionaalsuse põhimõtet. Nii on mošeede ehitamisel hädavajalik hoone konstruktsiooniline turvalisus, kuid ka naabruskond peab leppima teatud piirangutega, kuna tegu ei ole vabrikahoone või elamuga, vaid religioosetel eesmärkidel kasutatava ehitisega.

Ka moslemitel on õigus usuvabadusele. Arusaam, mille järgi „islam“ ei ühildu Saksamaa vabadust toetava riigikorraldusega, levib mitte ainult kurikuulsates islamivaenulikes ringkondades. See näitab kahekordset võhiklikkust – esiteks islami suundade mitmekesisuse ja enam kui sada aastat kehtinud normide uue tõlgendamise osas ja teiseks Saksamaa põhiseadusliku korra osas.

Šariaat ehk islami normide õpetus hõlmab nii religioosseid, kui ka õiguslikke norme. Saksa õiguse seisukohalt on eristamine vajalik, sest religioossed normid kuuluvad usuvabaduse kaitse alla, kuid õiguslikud normid mitte. See on võimalik ka islami vaatenurgast ja juba islami varases normide korralduses paika pandud. Ka siis, kui õigus ja religioon kattuvad.

Lisaks on usklikud juba sajandeid tagasi kujundatud õpetuse järgi kohustatud mittemoslemite keskkonnas järgima ainult religioosseid norme, samal ajal kui turvalises elukohas peavad nad kehtivaid seaduseid austama ka oma religiooni seisukohast või vastasel juhul välja rändama. Tänapäeva Saksamaal peavad enamik moslemeid ennast nagnii riigi kodanikeks ja riigi seadusi enda omadeks.

Loomulikult on Saksa õigusnormide kohaldamisel usuvabadusega kaitstud ka islami religioossed normid. Põhiõigused on ka vähemuste õigused. Kui ühiskonna enamus surub enamasti oma õiguslikud seisukohad läbi ilma suurema vastupanuta, siis põhiõigused aitavad anda vajaliku kaitse võrdse osaluse jaoks just vähemustele. Siit nähtub, et demokraatia ja õigusriik ei ole mingil juhul identsed ning konflikti korral tuleb ja peab enamuse tahe arvestama õigusriigi põhimõtetega. Selles kontekstis omistatakse Benjamin Franklinile ütlus, et demokraatia (üksi) tähendab, et kaks hunti ja lammas suudavad

järgmises söögikorras kokku leppida. Just moslemeid silmas pidades muutub sellise õigusriikliku kaitse tähtsus ilmseks: kohtud, kes hoolikalt Saksa õigust kohaldades aitavad moslemitest hagejatel tagada nende õiguseid, saavad ikka ja jälle vihakirju, millele viimasel ajal on lisatud ka nimed ja akadeemilised tiitlid. Tundub, et sellised näilised riigi kaitsjad ise kas ei tunne või ei austa meie riigikorralduse põhimõtteid.

Moslemite religioosne tegevus hõlmab väga erinevaid valdkondi: nt haridusvaldkond, rituaalne palve, palverännak, puhkepäevad, riietumise ja toitumise reeglid, paastumine, mošeede ehitus, matusekombed, sõjaväelaste ja vangide hingehoid, koolitused ning sotsiaal- ja maksuõiguse küsimused. Kõiki detaile ei ole võimalik siin mahu tõttu kirjeldada. Autor käsitleb rituaalseid reegleid (iga päev viis korda päevas palvetamine, ramadaani ajal paastumine ja palverännak Mekasse) sellistes õiguslikes kontekstides, kus probleemid võivad tekkida (tööõigus, kool).

[...]

III. Õigus ja igapäevaelu: praktilised näited

1. Religioosne infrastruktuur: mošeede ehitus, minaretid, kutse palvusele

Saksamaa esimesed mošeed on pärit 20. sajandist. Sarnaselt varasemale mittedakraalsele idamaisele arhitektuurile peeti neid eksootilisteks ja põnevaks. Ahmadija islamistliku usuvoolu Anjumani koguduse mošee avamise puhul Berliinis Berlin-Wilmersdorfis ilmus 1925. aastal ajalehes „Der Berliner Westen“ järgmine teadaanne:

Mida kõike meie Berliinis kogeda saab... Ilma reisitšekkide ja Cooki reisibüroota saab täna ehtsa idamaise elamuse, kui sõita Fehrbelliner Platzile, kus säravalt sinise idateeva all tõusevad kõrgustesse uue islami mošee valged minaretid, sarnaselt Tadž Mahalile, Agra linna marmorist unistusele (...). Mis puudutab islami rangeid tavasid, siis on muutuseid ka nende osas. Kohalikud „uskmatud“ (antud juhul meie, berliinlased) saavad rahulikult siseneda pühadesse ruumidesse, kartmata, et selle süüteo eest panevad orjad nad piigi otsa.

Siin on veel tihedalt põimunud pilt mineviku islamist ja uuest tekkivast islamist. Näib, et mošee võeti vastu üldiselt väga positiivselt ja selle ehitust toetasid ka Saksamaa ametivõimud.

Sõjajärgse perioodi esimese mošee ehitas Hamburgi aastatel 1955-1957 ahmadija moslem Jamaat. Selleks oli Fazle-Omar mošee. 1961. aastal järgnes šiiitlik Imaam-Ali

mošee ning islami keskuste mošeed Aachenis ja Münchenis. Olukord muutus põhjalikult „külalistööliste“ sisserändega. Saksamaal elavate moslemite arv kasvas oluliselt. Süvenes arusaam, et suur osa sisserändajatest jääb riiki kas pikemalt või püsivalt ja religioossetel moslemitel tekkis vajadus luua üksikprojektide kõrvale laiem religioosne infrastruktuur. „Külalistööliste migratsiooni“ tüüpiline tagajärg oli usklike elukohtade lähedale mahajäetud tööstushoonetesse taskukohase hinnaga mošeede ehitamine. Alles aastakümneid hiljem hakati mošeesid ehitama uusehitistena. Sõltuvalt ehitajate põlvkonnast või rahastajate kultuurilisest taustast varieeruvad need uusehitised stiililt uus-osmanilikest (nt Merkezi mošee Duisburgis ja Şehitliki mošee Berliinis) kuni postmodernsete klaas- ja betoonarhitektuurideni (nt Köln-Ehrenfeldis asuva mošee ja Penzenbergi mošee). Saksamaal on hinnanguliselt 2600–2700 mošeed.

Mošee peamises palveruumis asub palveniış (*mihrab*), mis näitab palvesuunda Meka poole. Suuremates mošeedes (peamošeed) on jutluse jaoks kantsel (*minbar*), millelt imaam peab reedest jutlust. Endiselt peetakse jutlust peamiselt kogukonna asutanud põlvkonna päritolukeeles, kuid põlvkondade vahetumise tõttu järjest rohkem jutluseid täiendatakse või peetakse ainult saksa keeles. Pesemisruumid rituaalse pesemise jaoks enne palvetamist on kohustuslikud. Sarnaselt kirikutornidele ei ole ka minaretid nõutavad, kuid on siiski enamike islamimaade mošeede traditsiooniline osa. Saksamaal tekitavad sellised visuaalselt selgelt tajutavad religioossed sümbolid sageli konflikte. Seetõttu loobutakse vaatamata võimalikele õiguslikele pretensioonidele uute mošeede puhul tihti minarettide ehitamisest või tehakse need võrreldes harjumuspärase arhitektuurilise esteetikaga oluliselt väiksemad. Märkimisväärne on Baieri-Švaabimaa väikelinna Lauingeni endise linnapea Georg Barfußi edukas tegutsemine, kes julgustas tellijat ehitama sobivate minarettidega esinduslik ehitist.

Naistele on mošeedes reeglina ette nähtud eraldatud ruumid. Sageli on need pigem väikesed ja kõrvalised, veel üsna hiljuti ka vastavalt sisustatud (nagu näiteks Penzbergi mošees). Mošee igapäevaelu rituaalides on naistel ikka veel selgelt väike osa. See vastab traditsioonilistele religioossetele ja kultuurilistele tavadele, mille järgi naised sageli palvetavad kodus ja ainult meestel on kohustus osaleda reede keskpäeval palvusel mošees. Sarnaselt teistele kiriklikele kogudustele hoolitsevad naised üritustel sageli toidu eest, kui mehed täidavad pigem esindusülesandeid. Siiski leiavad ka religioossed moslemitest naiseksperdid endale kogukondliku tegevuse erinevates valdkondades rakendust.

Mošeedel on tulenevalt oma suurusest ja varustatusest Saksamaal lisaks palvekoha funktsioonile sageli ka sotsiaalse kohtumispaiga ja kultuuriliselt usaldusväärse puhkepaiga funktsioon. Tihti on mošeede juures teetoad, lisaks ruumid usuliseks, kultuuriliseks ja sotsiaalseks tööks (nt koraanikool, raamatukogu) ning mõnikord ka usuga seotud kaupu ja teenuseid pakkuvad kauplused. Kauplustelt saadavat renditulu kasutatakse mošeede ehituste rahastamiseks. Mošeede ehitus toimub enamasti kogukonna või annetuste abil.

Koos moslemite arvu suurenemisega rahvastikus muutus osaliselt ka ametivõimude ja avalikkuse suhtumine. Enam ei olnud esiplaanil eksootiline võlu, vaid konflikte põhjustav mure, et igapäevaelu muutub idamaiseks. Seejuures ei ole mošeede ehitamisega seotud konfliktide põhjused ühesed. Omavahel on segunenud ruumilised, etnilised, kultuurilised ja usulised aspektid. Alates 21. sajandi algusest on mošeede ehitamisega seotud avalikud debatil olnud pigem väljund abstraktsele islamikartusele ja kultuuriliste muutuste suhtes üldise vastumeelsuse avaldus. Lisaks kasutavad mošeede ehitamise projekte mõnikord ära islamivaenulikud, nürilt natsionalistlikud ja paremäärmuslikud grupid, et tõmmata endale tähelepanu ja reklaamida oma tegevust.

Selles kontekstis pakuvad õiguslikku raami nii põhiseadus kui ka ehitus- ja saastenormid. Neid omakorda tuleb tõlgendada usuvabaduse valguses. Religioosete rajatistena on mošeedel (sarnaselt kirikutele) ehituslik kaitse. Minarettidel on kirikutornidele sarnaselt äratuntav karakter ja seda tuleb õiguslikult väärtustada.

Moslemite sotsiaalseid ja kultuurilisi vajadusi tuleb arvestada linnaplaneerimist reguleerivate õigusaktide rakendamisel. Nende järgi ei ole elanikkonna enamusel võimalik esitada usulise ja kultuurilise miljöö kaitsmiseks õiguslikku nõuet, isegi kui suur osa mittemoslemitest peab nt minarette „võõraks“. Parempopulistlikud nõudmised, et mošeede ehitamine tuleb muuta sõltuvaks kohalikust hääletusest, on selgelt vastuolus Saksamaa põhiseadusliku korraga ja Euroopa inimõiguste konventsiooniga. Need nõudmised näitavad, et enamusotsuse õiguslikku tähendust mõistetakse valesti. Samuti ei ole demokraatlikul enamusel õigust võtta ära vähemustelt nende põhiseaduslikke õigusi. Seda enam hägusa „võõrhirmu“ tõttu või kartusest, et naaberkrunt võib kaotada oma väärtuse. Kui üksikutel juhtudel kasutab äärmuslik organisatsioon mošeed õigusvastaseks tegevuseks, saab ja tuleb sellele reageerida ühenduste tegevust reguleerivate keeldudega ja arestimistega.

Õiguslikult ebaoluline on ka mošeede ehitamise vastu sageli kasutatav vastandumise argument „Kirik Mekasse *versus* mošee Saksamaale“. Õiguslikult on see tagasi lükatav

kahel põhjusel. Esiteks tekitatakse sellega sugukondlik vastutus riigis elavate moslemitele, kes aga ei saa vastutada usuvabaduse hetkeolukorra eest paljudes islamiriikides. Teiseks õñnestatakse sellega meie õigusriigi põhimõtteid. Religioosete diktatuuride vastu ei ole võimalik võidelda õiguskultuuri relativismi levitamisega, vaid ainult järjekindlalt oma õigusriigi põhimõtteid jõustades.

Erisused kehtivad valjuhääldiga palvekutse edastamisele. Eriti intensiivse keskkonnamõju tõttu on siin asjakohased saastekaitse õiguslikud regulatsioonid. Seda, kas müratase tekitab elanikkonnale või naabruskonnale olulisi ebameeldivusi või ebamugavusi, tuleb konkreetselt uurida (Saksamaa liiduseadus välisõhu kaitsmise kohta saasteainete eest § 3 lg 1, saksa k *Bundesimmissionsschutzgesetz*). Seejuures tuleb taluvust kontrollida üksikjuhtumi asjaoludest lähtuvalt (eriti helitugevus, kellaajad ja keskkonna struktuur). Palvekutse osas (peamiselt reedese palvuse, üksikutel juhtudel mitme korra kohta päevas) on alates 1980-ndate aastate keskpaigast esitatud erineva tulemusega avaldusi või hagnsid üksikutes kohtades (peamiselt Nordrhein-Westfaleni liidumaal). Samas loobub enamik kogudusi palvekutsest. Usupraktika järgi piisab palvekutsest mošee sees. Palvetajad leiavad tee mošeesse ka ilma valju palvekutseta ja nii ei häirita enamuses mittemoslemitega asustatud ümbruskonda.

Paljudes kohtades vajatakse usklike moslemite arvu suurenemise tõttu rohkem ja suuremaid mošeesid. Potsdam on hea näide väikeste kogukondade praktiliste raskuste kohta. Al Farouki mošee liikmete arv suurenes aastaga 400–500 inimeselt 1000-le. Reedesele palvusele tulid inimesed ka Brandenburgist (Havel), sest Potsdam oli lähim palvetamise võimalus. Linna omandis olnud väike üürikorter jäi väikeseks. Samuti suurendati sealset üüritasu. Kuna märkimisväärne osa uutest liikmetest olid ilma sissetulekuteta pagulased, ei olnud raha mošee ehitamiseks. Ebarahuldav olukord tekitas kohalikke pingeid. 2017. aastal leiti lahendus – linn pakkus kogukonnale linna omanduses olevat hoonet üüritasuga, mis oli kogukonna võimaluste ülemise piiri juures. Olukord on lahendamata aga teistes linnades nagu näiteks Münchenis, kus praeguse seisuga (veebbruar 2018) ei ole kesklinna piirkonna mošeedes võimalik jumalateenistusi läbi viia, kuna hoone täituvus oleks ähvardavalt suur.

Mošee ehitamiseks on soovitatav kõikide poolte läbipaistev menetlus ning kõikide kohalike seotud isikute ja institutsioonide kaasamine. Reeglina aitavad pragmaatilised lahendused. Siin võib piisata kahest autori enda kogemusest: ühes väiksemas tööstuslinnas soovis rahaliselt mitte väga heal järjel kohalik mošeeühendus asendada väikeseks jäänud

hoone äärelinnas keskuses asuva suurema hoonega. Linnajuhid toetasid seda ettevõtmist ja vastuseis oli väike. Siiski tekitas suuri vastuolusid planeeritud minarettide ehitamine. Linnapea tark nõuanne oli: ehitame kõigepealt uue hoone ilma minarettideta, sest nende jaoks meil nagunii raha ei jätku. Linnaelanikud harjuvad uue hoonega ja mõne aasta pärast, kui on olemas raha laiendusteks, saab pingevabamas õhkkonnas edasi liikuda.

Teisel juhul sai autor päringu ravimifirmalt. Uuriti, kas on võimalik õiguslikult takistada ettevõtte sissesõidutee vastu planeeritud mošee ehitust. Muretseti, et palveagadel pargitakse sissesõidutee täis ja siis võib tähtsate ravimite kiireloomuline tarne olla takistatud. Autori soovitus oli suhelda sel teemal mošee esindajatega. Ettevõtte juhtkond saab näidata oma head tahet, annetades näiteks küünlajala. Samal ajal paluda neil endil selle eest hoolt kanda, et sissesõidutee oleks alati vaba. See peaks olema ju ka usklike moslemite soov, et haiged saaksid võimalikult kiiresti tõhusa abi. Autor võtab hea margina asjaolu, et ta ei ole edasistest arengutest rohkem kuulnud.

Suurem osa elanikkonnast suhtub mošeede ehitusse pigem avatult. 2015. aastal läbi viidud representatiivne küsitlus näitas, et umbes 75–80% küsitletutest kas ei nõustunud üldse või pigem ei nõustunud väitega „Naabruskonda ehitatav nähtav mošee on minu jaoks probleem“. Selle väitega nõustus umbes 15–25% vastanutest.

2. Rituaalsed reeglid

Matused

Kuni 20. sajandi alguseni olid moslemite matused üksikjuhtumid ja enamasti seotud moslemitest sõduritega. Igapäevaseks nähtuseks muutusid moslemite matused alates 1960-ndatest aastatest seoses sisserändajate arvu märkimisväärse suurenemisega. Sellest ajast on loodud juba olemasolevatesse surnuaedadesse eraldiseisvad moslemite matmiskohad, kus haudade suund on Meka poole. Samuti on loodud nende juurde kuuluvad ruumid (nt surnu kohustusliku pesemise jaoks), mida enamus tundub aktsepteerivat.

Sellega seoses on Saksamaale matmise trend tõusuteel, kuigi endiselt viiakse ka suur hulk siin surnud moslemeid perekonna päritoluriiki. Olgu selle põhjuseks siis seotus päritolu piirkonnaga, islami matusteks puuduvad võimalused või sageli ka matusetalituse suured kulud. Eriti mõnedele moslemitele põhjustab olulisi kulutusi tähtis igavese (või võimalikult pika) surnurahu nõue, kui nad peavad selleks soetama sama kalli hauaplatsi. Eelmisel

sajandil maeti Saksamaale valdavalt ainult siin enneaegselt surnud sugulased. Mujale viimiseks ja sellega seotud kulude katmiseks on osade moslemite organisatsioonide juures matusekassad. Järkjärgulist muutus saab seostada sotsiaalse muutusega: kui sisserännanud külalistöölised soovisid enamasti matmist vanale kodumaale, siis kohalike jaoks on olukord teine. Viimaseks puhkepaigana Saksamaa valimine on ilmne märk uue kodu valimisest. Seda tuleks ka õiguslikult lihtsamaks teha.

Alates 20. sajandi lõpust on Saksamaale matmise vajadus suurenemas. Enamike liidumaade seadusloojad on sellele reageerinud ja seda takistavad või ebavajalikud regulatsioonid tühistanud või modifitseerinud. Eelkõige puudutab see kohustusliku kirstuga matuse asemel matmist islami traditsioonilist valges surilinas. Surnuaiapidajatele kehtestatud õiguslike nõuete leevendused (loobumine juriidilise isiku staatusest) lubavad tulevikus oodata moslemite organisatsioonide poolt peetavate surnuaedade tekkimist. 2016. aastal loodi Hamburgis ja Berliinis esimesed Euroopa aleviitlikud surnuaiad.

Loomade tapmine ja toitumise reeglid

Sarnaselt judaismile on ka islamis reeglid loomade tapmiseks. Nii ei tohi tarbida lõpnud loomade liha. Paljud moslemid peavad looma ohvripühaks (Id al-Adha või Kurban Bayram püha) tapmist religioosselt lubatuks. Tapmisel tuleb hüüda Jumala nime (*basmala*) ja kogu protsess peab olema võimalikult hooliv. Erinevalt Saksamaa loomakaitseseaduse § 4a lõikest 1 (saksa k *Tierschutzgesetz*) ei luba traditsiooniline õpetus siiski looma eelnevat surmavat uimastamist.

Saksamaal pakutakse tänapäeval juba paljudes kohtades imporditud liha, mis vastab traditsioonilistele tapmise reeglitele ja on seetõttu usuliselt lubatud (*halal*). Ohverduseks tapetakse valdavalt selleks, et täita vaeste eest hoolitsemise kohustust. Tänapäeval täidetakse seda kohustust järjest enam nii, et abivajajate aitamiseks ostetakse vaestes riikides annetusraha kohalike loomade liha. Areneva uimastamistehnikaga on võimalik loomakaitseseadust ühildada religioossete tavade, manustades loomadele uimastit doseeritult ja võttes ära nende valu, kuid neid mitte tappes. Mõnedes tapamajades mängitakse helilindilt pidevalt *basmalat*. Ilmselgelt on moslemite seas arvukalt ka neid, kes tarbivad saksa tavade järgi tapetud liha. Saksamaa tavapärase loomade tapmisviisi on tähtsate moslemite arvates kooskõlas islami reeglitega.

[...]

3. Riietumise reeglid

Religioosselt põhjendatud riietumisreeglite vabatahtlik ja väliselt nähtav järgimine on üldise arusaama kohaselt usuvabadusega kaitstud. Mõlema soo riietumise kohta võib juhiseid leida koraani suurast 24, 30. Selle kohaselt peavad *mehed* ja *naised* riietuma ja käituma kombekalt. See võib muutuda oluliseks näiteks kinnipidamisasutuses, kui tuleb otsustada, kas läbiotsimisel tohib nõuda täielikku lahti riietumist. Ühel konkreetsel juhul ei tohtinud kriminaalkorras karistatud kinnipeetavale määrata sellist töökohta, kus turvalisuse kaalutlustel oli vaja teha põhjalik keha läbiotsimine. Seevastu oli aga ebaseaduslik taskurahast ilma jätmine, kuna kinnipeetav oli töötanud oma religioossete veendumuste tõttu, mitte „oma süü tõttu“ (vrdl Saksamaa karistuse täideviimise seaduse § 46; saksa k *Strafvollzugsgesetz*).

Pidevalt nähtav terav kontrast kergelt rietatud meeste ja tugevalt kaetud naiste vahel on koraani regulatsioonide vaatest seletatav *mõlema* soo kinnistunud patriarhaalse ettekujutusega, et naise keha koosneb pea eranditult erogeensetest piirkondadest. Tänapäeval on ekstremistid tõesti seisukohal, et naine ei tohi võõrastele meestele näidata mitte ühtegi osa oma kehast, kuna ka nnt kõrvad, käed ja jalad on suguelundid.

Naiste riietumisele on täiendavad reeglid suurast 24, 31. Selle järgi peavad naised väljaspool kodu hoidma oma süütust, mitte näitama oma muidu varjatud kehavõlulid ja peavad varjama oma pea katva rätikuga. Mõlemad ebaselged väljendid riietuse kohta. Lisaks saab suurast 33, 59 lugeda, et naised peaksid oma loori lõdvestama¹. Eelnimetatud mõisted pearäti või loori tähistamiseks on tegelikult tõlgendused, sest juba koraani enda sõnastus ei määra kindlat „riietumiskorda“. Mõned kaasaegsed moslemitest islamiteadlased mõistavad ka koraani väljaütlemisi kui kõigest moraalseid soovitusi, mida tuleb vaadelda ajas ja olukorras pidevalt muutuvatena. Kuulus moslemist usu- ja kultuuriteadlane Smail Balić jõudis koraani interpreteerimisel järeldusele, et „pearäti kandmine ei ole põhjendatud mitte jumaliku õigusega, vaid vanade traditsioonide ja orientaalsete mõttemaailmaga“.

Teisalt on paljude aastasade jooksul välja kujunenud arusaam, mille järgi naine peab oma juuksed katma. Mõned mosleminaised võtavad seda kui lihtsalt põhjendamata religioosset käsku. Teised aga peavad pearätti või loori kaitsvaks ja vabastavaks vahendiks:

¹ Kasutatud on Haljand Udami „Koraani“ tõlget (2007: 225).

see muudab kandja jälgimisobjektist jälgijaks, kes ei pea enam ümbruskonnalt tunnustuse saamiseks soetama kalleid riideid ega järgima tavapärasest iluideaali. Samuti saab naine seeläbi tugevdada oma positsiooni peresisestes või moslemite omavahelistes aruteludes, kuna on ennast teinud religiooselt „mitte rünnatavaks“. Vahel kantakse seda ka trotsist ja noorusliku protesti väljendusena väga sekulaarsete vanemate vastu või reaktsioonina laiale ühiskondlikule hukkamõistule. Lõpuks olevat see kaitse tülitamise eest – argument, mis oma sisult on siiski küsitav.

Eeltoodu viitab sellele, et ka moslemite endi seas ei ole ühtset arvamust. Nagu ikka on Saksa riik kohustatud olema religiooselt neutraalne. Seetõttu on keelatud võtta seisukohta, millega tunnustatakse üks esindatud arvamustest „õigeks“. Üdiselt väärrib naise vabatahtlik otsus oma riietuse osas austust. Õiguskord peab kaitsma nii seda õigust kui ka neid, keda sunnitakse tahte vastaselt teatud viisil riietuma.

Erinevalt naiste riietusest ei ole meeste religioonispetsiifiline riietus olnud siiani pea kunagi avalike arutelude, õiguslike piirangute või faktilise diskrimineerimise objekt. Mütsid ning salafistide riietus ja habemed võetakse teadmiseks, kuid neid ei peeta probleemiks. Selles mõttes kandub patriarhaalne muster üle ka mittemoslemitele. Religiooselt põhjendatud riietuse ühekülgsed ja ainult naistele suunatud piirangud viitavad selgelt soolisele aspektile, mis tegelikult on vastuolus Saksamaa põhiseaduse artikli 2 lõikes 2 sätestatud võrdse kohtlemise printsiibiga.

Vaieldamatult on pearäti kandmine avalikus ruumis lubatud. Kuna pearätt jätab näo vabaks, ei pea seda põhimõtteliselt eemaldama ka isikutuvastuse eesmärkidel (nt passifoto jaoks). Viimasel ajal sagenevad aga teated avalikult pearätte kandvate naiste õigusvastaste verbaalsete ja füüsiliste ründamiste kohta. Ühel juhul keeldus mees tegemast hädaabi kõnet pearätti kandvale tüdrukule, kuna ta ei soovinud mitte midagi teha „sellise räpase pearäti kandja jaoks“. Õiguslikku kaitset selle vastu on praktiliselt võimatu tagada. Seda olulisem on ühiskondlik koosseksisteerimine, kus kõikide vastandlike vaadete juures austatakse teiste isikute puutumatus ja eluviisi.

Viimastel aastakümnetel on õiguslike vaidluste objektiks olnud peamiselt pearätti kandvate naiste tööturul eemale tõrjumine. Saksamaal ei ole põhimõtteliselt õiguslikke põhjendusi avalik-õiguslike koolide naisõpilastel pearätti vabatahtliku kandmise keelamiseks. Erakoolidest erinevalt oleks selline keeld kehtiva arusaama järgi usuvabaduse rikkumine. Korduvalt väljendatud kartust, et tüdrukud võivad seeläbi muutuda

kõrvalseisjaks, ei saa õiguslikust vaatest lihtsalt niisama arvestada (isegi kui see nii on). Religioossete hoiakute ühiskondlik mõju ei kahjusta põhimõtteliselt usuliste veendumuste kaitset. Vastupidine kehtib vaid juhul, kui need mõjud on põhiseaduse teiste väärtusotsustega vastuolus ja seeläbi kahjustatakse oluliselt kolmandaid isikuid või nende põhiõiguseid. Pearätik ei täida neid eeltingimusi: erinevalt näiteks näoloorist ei takista see üldiselt tavapäraseid ja lubatud suhtlemisvõimalusi. Negatiivsed reaktsioonid väljastpoolt ei saa õigustada põhiõiguste piiramist.

Alates 20. sajandi lõpust peetakse eriti vastuolulisi vaidlusi teemal, kas naissoost õpetajad ja teised riigitöötajad võivad tööülesandeid täites kanda pearätti. Selle teema kohta on avaldatud ohtralt erinevaid publikatsioone, millele ka siin viidatakse. Põhimõtteliselt on kaks küsimust: Kuidas on võimalik põhiseaduslikult ühildada riigi neutraalsuse nõue ja riigi esindajate põhiõigused? Kas pearätil on ainult üks ja õiguslikult problemaatiline tähendus, mis peaks selle kandmise riigiteenistujatel välistama?

Ka õpetajatel on õigus usuvabadusele, kuid samas on see piiratud ametist tuleneva eristaatuse ja riigi neutraalsuse hoidmise nõudega. Esiplaanil olev argument, et religioosne riietus rikub riigi neutraalsuse nõuet, on ekslik. Veenev oleks see vaid juhul, kui tekiks segiajamise oht selles mõttes, et riik muudab õpetaja loodud „märgid“ omadeks, millega muutuks religioosne „sümbol“ samaaegselt ka „riiklikuks sümboliks“. Kuna aga riigil ei ole oma religiooni ja tegu on erariietusega, ei saa sellist segiajamist loomulikult tekkida.

Saksamaa Liitvabariigi konstitutsioonikohus jättis 2003. aastal eriti teravalt sõnastatud vähemushääletuse puhul seadusandja otsustada, kas õpetajatel religioossed sümbolid võrdväärset lubada või võrdväärset keelata. Keelamisest tulenev põhiõiguste riive võib olla õigustatud juhul, kui vaataja seisukohast rikuvad religioossed sümbolid koolirahu. Paraku ei ole pearäti negatiivset mõju õpilastele tuvastatud ja vaenulikkus pearätti kandva õpetaja suhtes tekitaks keskkonna, kus oleks lubamatu negatiivne suhtumine usuvabadusse. Vabatahtlikul pearäti kandmisel on palju põhjuseid, mistõttu ei saa seda võtta üksnes „naise ühiskondliku allasurumise märgina“.

Loodetud parlamentaarne debatt pearäti funktsiooni ja mõju üle jäi aga suures osas ära. Selle asemel loodi kaheksas liidumaas väga kiiresti seadused, mis isegi neutraalse sõnastuse korral olid faktiliselt suunatud pearäti vastu – pearätti võis kanda ainult islamistlikus usuõpetuses. Ilmselgelt võeti siht nendele (põhiseadusvastastele) seadustele, mis jätsid keelu alt välja kristliku riietuse sümboolika. Aja jooksul saadi keelavate seadusteta

liidumaades kogemused pearätti kandvate õpetajatega. Nt Rheinland-Pfalzi, Schleswig-Holsteini ja Hamburgi kogemused näitavad, et ainult Rheinland-Pfalzis oli üks korrarikkumise juhtum väljaspool kooli. Schleswig-Holsteinis ja Hamburgis ei olnud sealsete haridusametite andmetel ühtegi korrarikkumise juhtumit.

2015. aastal Saksamaa konstitutsioonikohus täpsustas: kuna pearätti kandmine on üksnes *abstraktne* oht koolirahule või riigi neutraalsusele, on keeld ebaproportsionaalne. Keelde saab rakendada üksnes *konkreetsete* ohtude korral. Kui koolides või koolipiirkondades esineb arvestataval hulgal *konkreetsed* korrarikkumisi, saab seal teatud ajaks keelu kehtestada. Igal juhul tuleb keeldude puhul kohelda kõiki religioone ja maailmavaateid sarnaselt – selge kriitika liidumaade diskrimineerivate seaduste suunas. Jääb loota, et neid õigusriigi ühiskondliku usaldusvääruse hoidmise põhimõtteid rakendatakse liidumaades ilma juriidilise seaduseväänamiseta. Erinevad regulatsioonid mõjutavad negatiivselt eelkõige väljatöötamisel olevat islamistlikku usuõpetust, mille jaoks on paljud liidumaad loonud kursusi õpetajakoolituse raames. Tugevam on mõju õppeasutustele nendes liidumaades, kus endiselt kehtivad piirangud. Taaskord kerkib esile ka soo küsimus.

Taaskord muutus vastuolude objektiks justiitsvaldkonnas pearätti kandmine. Õigusvaidluse pooled, tunnistajad, advokaadid, kohtukaasistujad ja kuulajad tohivad pearätti kanda. Isegi kui mõned kohtunikud püüdsid seda õigusvastaselt ja osaliselt kurioosse põhjendusega (usaldusvääruse hindamise aluseks on kõrvade nähtavus) ära keelata. Erilise neutraalsusnõude tõttu kujutab see aga naissoost kohtunike ja istungitel osalevate jurist-praktikantide jaoks keeldu, mis fikseeritakse konkreetselt ka seaduses.

Põhimõtteline erinevus on selliste riietusesemete vahel nagu nägu vabaks jättev pearätt ja nägu kuni silmadeni kattev nikaab (sageli nimetatakse ekslikult burkaks). Erinevalt Prantsusmaast ning üksikutest teistest Euroopa riikidest ja regioonidest ei ole Saksamaal avalikus ruumis nikaabi kandmine üldiselt keelatud. Kahtluse korral prevaleerib õigus vabadusele, kui ei esitata piisavaid konkreetseid ja usaldusväärseid fakte, mis suudavad piirangut proportsionaalsel viisil põhjendada. Liidupäevas toimus Prantsusmaa keelavate õigusaktide kontekstis debatt, mis näitas, et suurem enamus ei näinud üldise keelu jaoks ei põhjust ega ka õiguslikke võimalusi. Ka mõnede CDU (*Christlich Demokratische Union Deutschlands* ehk Saksamaa Kristlik-Demokraatlik Liit) liikmete ettepaneku lükkasid kogenud parteikaaslased 2014. aastal tagasi. 2018. aastal Liidupäevas toimunud uus debatt andis sama pildi. Kuigi nikaabi kandmine avalikus kohas on suhtlemist takistav ja edastab

soost üpris omapärase ettekujutuse, ei saa siiski suhtlust ja võrdõiguslikkuse ülevõtmist enesemääratud privaatses elukorralduses peale suruda. Prantsusmaa kogemused panevad tõsiselt kahtlema, kas asjakohaseid keelde on võimalik läbi suruda. Saksamaal elavate nikaabi kandjate arv näib olevat väga ülevaatlik. Sageli on tegu nendega, kes on religiooni vahetanud ja ilmselt soovivad oma uut usku eriliselt rõhutada. Väga sageli riietuvad nii välismaalastest rikkad turistid, kes oma heldelt maksvate peredega on teretulnud kui mitte juba sagedased külalised kallites Münchени hotellides ja kauplustes.

HIDŽAAB AL-AMIIRA KHIMAAR TŠADOOR NIKAAB BURKA

Pearätist kogu keha katva loorini

HIDŽAAB –	Kantakse erinevates värvides
AL-AMIIRA –	Kaheosaline. Üks osa katab pead, teine on tihedalt ümber õlgade. Kantakse erinevates värvides.
KHIMAAR –	Mantli taoline loor, mis ulatub kuni taljeni. Kantakse erinevates värvides.
TŠADOOR –	Kogu keha kattev loor. Selle all kantakse sageli väiksemat loori. Ainult musta värvi.
NIKAAB –	Katab täielikult näo. Kantakse koos pika kleidiga (abaja). Ainult musta värvi.
BURKA –	Kogu keha kattev loor. Võrestikulaadne ava võimaldab näha ainult ette.

Juba neutraalsuse hoidmise põhjusel ei ole riigi esindajatel võimalik tööülesandeid täites oma nägu katta. Riik täpsustas seda 2017. aastal seadusega. Teistes kontekstides on see nõue ülekaalukam religioosselt põhjendatud viisil riietumise individuaalsest õigusest ainult seal, kus see on vajalik isikutuvastuseks või turvakaalutlustel (nt töökohal või

mootorsõidukiga liigeldes) või kus avatud suhtlus ei ole soovituslik, vaid hädavajalik. Nii andis Baieri liidumaa kõrgem halduskohus (saksa k *Verwaltungsgerichtshof*) 2014. aastal riikliku kasvatus- ja haridusülesande ülekaalu põhjendusega õiguse kutsekoolile, kes keelas naissoost õpilasel õppetöös osalemise ajal kanda nägu katvat loori. Hariduse andmise ülesannet ei täideta mitte õpetaja ühepoolse monoloogina, vaid ka olulisi mitteverbaalseid elemente sisaldava avatud suhtlemisega, mis kaetud näoga on oluliselt takistatud. Samal põhjusel täpsustati 2017. aastal Alam-Saksi liidumaa kooliseadust ja keelati õpilastel oma käitumise või riietusega koolielus osalejatega suhtlemise raskemaks muutmine.

Minu arvates on need täiendused üle kantavad ka ülikoolidesse, kui tegu on otsese suhtlusega õppejõu ja üliõpilaste vahel. Ehk mitte ainult seminaridele, vaid ka loengutele ja teistele üritustele. Nii keelas Gießeni Ülikool 2014. aastal ühel naissoost õpetajakoolituse (!) üliõpilasel loengutes nikaabi kandmise. Üliõpilane lõpuks nõustus. Seda õigem on õigusriiklikus kohtumenetluses nõue, et kõik menetlusosalised peavad alati näitama oma nägu, et oleks võimalik lugeda teiste osaliste sageli olulist miimikat. Vastavaid seaduslikke selgitusi arutati või nende osas tehti otsused liidus või liidumaades.

Ka kõige heatahtlikumate kannatus pannakse proovile, kui nikaabi kandvad naised nõuavad, et saaksid oma lastele lasteaia territooriumile järele tulla. Ühe sellise juhtumi puhul Essenis olid teised lapsed vaatepildist hirmunud ja selle vastu protesteerisid ka pearätti kandvad emad. Lisaks on mõeldamatu, et alaealine laps antakse üle inimesele, kelle isikut ei ole võimalik piisavalt tuvastada. Lõpuks naine nõustus, et ta ei tule nikaabi kandes territooriumile. Ka panga teenindussaalist välja saadetud nikaabi kandev naine ei saa oma „traumeerivale“ kogemusele palju kaastunnet. Teisalt on õigusriigi usaldusväärse jaoks vajalik, et ka sellist riietust kandvate naistele tagatakse vastavates kontekstides seaduslik menetlus.

Nii andis liidumaa ülemkohus (saksa k *Oberlandesgericht*) Hammis vaatamata võimalikele kahjulikele aspektidele 2017. aastal tütre hooldusõiguse nikaabi kandvale emale, kuna isa sobis hooldusõiguse saamiseks veel vähem ja konkreetses juhtumis ei olnud märke, et ema juurde jäämine oleks lapsele kahjulik.

[...]

5. Islam koolis

Usuvabadus kehtib ka koolis. Selle tegi nt avalik-õiguslikes koolides rituaalse palvetamise pretsedendiga selgeks liidu halduskohus (saksa k *Bundesverwaltungsgericht*). Selle kohaselt tohivad moslemid pauside või vabade tundide ajal (loomulikult mitte õppetundide ajal) sooritada rituaalseid palveid, kui ruumid seda võimaldavad ja see ei ole vastuolus kooli nõuetega. See kehtib vaatamata asjaolule, et enamik Saksamaa moslemitest erinevatel põhjustel vähemalt viis korda päevas ei palveta. Paljudel juhtudel tohivad nad väiksema tähtsusega rituaalsed palved ühendada või väliste tegurite tõttu palve ka ära jätta. Kui asjaolud seda nõuavad, on lubatud samuti keskpäevase ja pärastlõunase või õhtuse ja öise palve ühendamine. Usuvabadust ei saa aga määrata enamuse arvamuse põhjal. Nagu öeldud – sekulaarne riik ei tohi erinevaid tõlgendusi hinnata. Lisaks on vähemalt teoreetiliselt olemas arusaam, et usklikud moslemid on kohustatud palvetama viis korda päevas ja teatud ajavahemikus. Autori mitterepresentatiivse küsitluse tulemused näitavad, et praktikas soovivad religioosse haridusega moslemid (imaamid või õpetajad) regulaarselt palvetada väljaspool kooli või kooliaega ning põhjendavad seda sellega, et ka religioosset vaatest on hea koolihariduse omandamine ja konfliktide vältimine olulisem, kui usurituaalide ajaliselt täpne sooritamine.

Mitte mingil juhul ei tohi lubada poliitiliselt demonstratiivset üleskutset palvetamisele ega kaasõpilastele surve avaldamist.

Korduvalt on õiguslike erimeelsuste objektiks olnud religiooselt motiveeritud vabastus teatud õppeainetest. Siin tuleb kaaluda kooli kasvatus- ja haridusülesandeid ning usuvabadust ja vanemate kasvatusõigust. Riik tohib lapsevanematest sõltumatult järgida oma kasvatusesmärke, säilitades seejuures neutraalsuse ja tolerantsuse lapsevanemate kasvatuslike ettekujutuste suhtes. Riigi ülesanne hõlmab loomulikult ka eesmärki koolitada vastutavaid kodanikke, kes saavad võrdõiguslikult ja vastutustundlikult osaleda pluralistliku ühiskonna demokraatlikes protsessides ning kellel on olemas ka sotsiaalne kompetents teisitimõtlejatega suhtlemiseks. Sellega ei sobiks kokku õpilaste eraldamine ühiskonnas esindatud moraalsetest ja religioossetest positsioonidest. Seetõttu tohib riik religioonist või maailmavaatest motiveeritud „paralleelühiskondade“ tekkele ka vastu seista ja selle asemel tolerantsuse kultuuri õpetada. Nii jäävad õppeainetest vabastused erandjuhtumiteks.

Üldiselt esitavad väga vähesed moslemitest õpilased taotlusi õppeainetest vabastamiseks. Peamiselt on tegu moslemitest tüdrukutega, kes soovivad vabastust poistega ühistest ujumis- või sporditundidest. Liidu halduskohtu 1993. aastast pärinevas eelmises juhtotsuses on vabastuse eeldusena samaväärselt suuremeelselt defineeritud jõudmine murdeikka. Murdeikka jõudes saavad lapsevanemad või õpilased taotleda vabastust ühistest ujumistundidest. Toetatakse islami tõlgendusele, mille järgi on Saksamaal tavapärasel ujumisriietuses enda näitamine vastassoo esindajatele keelatud. Sellest ajast pakuvad mõned väga patriarhaalsed ja traditsioonilised moslemite ühendused vorme vabastuse taotlemiseks.

Halduskohtu hilisemad otsused, kuni liidu halduskohtu kõige uuema juhtotsuseni 2013. aastal, on olnud järjest piiravamad. Kui võrrelda vastavaid otsuseid kristlaste ja moslemite kohta, siis ei olnud need kuni 1990-ndateni alati järjepidevad. Moslemid suutsid kristlastest kergemini oma taotlusi läbi suruda. Sellest ajast on vabastuse osas märgata ka moslemite puhul lähenemist rangema käsitluse poole. Tundub, et riiklik kasvatus- ja haridusülesanne on nüüd sama kaaluga. Seda arengut tuleb pidada õnnestunud integratsiooni üheks aspektiks.

Kuna nüüd on tüdrukutel võimalik ujumistundides kanda riietust, mis katab kogu keha peale näo, käte ja jalalabade (burkini), ei ole vabastust võimalik taotleda. Võimalikku ebasoovitavat füüsilist kontakti kaasõpilastega saab miinimumini viia ettevaatlike õpetajate abil ja enda käitumisega. Ujumispükstes kaasõpilaste nägemine tuleb aga Saksamaa elukorraldust arvestades ära kannatada. Kool loob igapäevase elukeskkonna, millega toimetulekut tuleb õppida. Muide, kohtu arvates kehtib see vastupidiselt ka moslemist õpilaste kohta. Teisalt on kasvanud ujumistundide tähtsus kõikidele õpilastele, kuna järjest vähem lapsi õpivad ujumist vanematelt või ühendustes. Seetõttu ei tundu ainult ideoloogilistel põhjustel burkini kandmise keelamine ka eesmärgipärane.

Nii kristlaste kui ka moslemite seas tekivad aeg-ajalt konfliktid seoses seksuaalõpetusega. Kristlastest taotlejaid silmas pidades oli kohtupraktikas taaskord võimalus võtta seisukoht. Kujundatud suuniseid saab üle kanda teistesse religioonidesse kuulujatele. Asjakohane, neutraalne ja eakohaselt üles ehitatud seksuaalõpetus on väga tähtis, eriti poiste ja tüdrukute segakoolide puhul. Moslemid ei ole vastu, kui edastatakse neutraalset teavet paljunemise ja seksuaalsuse kohta. Sobiv seksuaalõpetus ei saa aga igapäevaseid teemasid (nt suguelu väljaspool abielu, rasestumisvastased vahendid või samasoolised suhted) jätta käsitlemata ka siis, kui neid mõistetakse osaliselt laialdaselt ja

religioosselt motiveeritult hukka. Ka nendes valdkondades vajavad õpilased asjakohast teavet. Teistsugused religioossed tõekspidamised peavad jääma tahaplaanile.

Õpilased, kes vanusest tulenevalt saavad teha religiooni osas iseseisvaid valikuid, võivad soovida järgida ramadaani ajal paastumise nõuet. Sel ajal ei tohi päikesetõusust kuni päikeseloojanguni ei süüa ega juua. Kuu järgi arvestatav ramadaan võib langeda suvisele ajale ja siis lüheneb söömiseks mõeldud aeg mõnele tunnile. Usklikud tõusevad tihti väga vara, et enne päikesetõusu veel midagi süüa. Õhtuti paastumine katkestatakse (sageli küllusliku toiduga) ja sellel on tugev sotsiaalne komponent. Erinevalt Saksamaast lähtutakse suure moslemite arvuga maailma piirkondades elukorralduses nendest kommetest. Siiski võib ka siin täheldada paastumises osalejate arvu suurenemist. Mõnedelt koolijuhtidelt on kuulda tagasisidet, et paastuvate õpilaste keskendumisvõime ja edasijõudmine on oluliselt takistatud.

Klassides, kus paastuvate õpilaste osakaal on suurem, tuleks kindlasti kaaluda võimalust mitte jätta eksameid ajaliselt ramadaani lõppu. Kogemus näitab, et sel ajal on paastumise tõttu edasijõudmine kõige rohkem mõjutatud. Peale selle ei tohiks kehaliselt nõrkadelt õpilastelt nõuda sporditundides liigset pingutust. Üldine koolist vabastus paastumise ajal ei tule siiski kõne alla – koolist kuu aega puudumine ei ole kooskõlas riikliku kasvatus- ja haridusülesandega. Õiguslikku nõuet eksamitest vabastamiseks või töökoormuse leevendamiseks ei ole. Ühelt poolt on omandatav materjal väga mahukas ja eksamite koordineerimise ülesanne nii suur, et eriregulatsioone ei ole võimalik sobival viisil rakendada.

Teisalt ei ole religioosse palve kaal nii suur. Islami normiõpetus tunnistab proportsionaalsuse põhimõtet. Enamike eluliste otsuste puhul kaalutakse selle otsuse kasu ja kahju. Islami arusaama kohaselt peab paastumine aitama kaasa sisemisele puhastumisele ja võimaldama sügavamat sidet Jumalaga. See ei tohi kaasa tuua kestva kahju, mistõttu on rasedad ja haiged paastumisest vabastatud. Kuna islamis väärtustatakse haridust ja haridus on ka Saksamaal rahuldavaks tööeluks vajalik, tehakse kaalumisel reeglina otsus õppetöö kasuks ega järgita seetõttu (otsest) paastumisenõuet. „Rikutud“ paastupäevad saab hiljem tasa teha. Võivad küll olla üksikud teistsugused vaated, kuid usuneutraalse riigi ülesanne ei ole hinnata, kas need „peavad paika“ või mitte. Riik saab lähtuda sellest, et enamik usklikest toetub arusaamadele, mis lihtsustavad kohanemist väliste hädavajadustega. Üksikuid ekstreemseid vaateid peetakse vähem kaalukaks selles mõttes, et sel juhul peab isik eelkõige

ise oma arvamuse eest vastutama ega saa sellega enamust koormata. Aeg-ajalt osalevad paastumises sellega tutvumise eesmärgil ka mõned lapsed, kes ei ole veel usulist täisealisust saavutanud. Osaliselt toimub see väga traditsioonilistes või salafistlikes ringkondades, kuid ka uhkusest ja soovist juba „osaleda“. Siin tuleks siiski märgata, kui lapsed selle all kannatavad, ja vajadusel teha vanematega vestlus või rakendada lapse heaolu tagamiseks teisi vastavaid meetmeid. Teretulnud on ka moslemite organisatsioonidest nõu küsimine. [...]

7. Sotsiaalõigus

Religioossetest kohustustest võivad tekkida sotsiaalteenuste nõuded. Nii tuleb katta kulud, mis on seotud poiste rituaalse ümberlõikamisega (sealhulgas selle tähistamine väikeses ringis) ja matustega (nt surnukeha rituaalne pesemine ja riietamine). Kuna juba on olemas moslemite surnuaiad, ei ole sotsiaalõiguslikus tähenduses vajalik surnu üleviimine islamistlikule päritolumaale. See kehtib ka suurte vahemaade puhul, kuna islam ei nõua surnute haudade küllastamist.

Teistel juhtudel võib abivajaduse tekitada religiooselt põhjendatud käitumisviis. Kui abivajadus on enda tekitatud, siis sotsiaalteenuseid kas ei osutata või osutatakse väiksemal määral. Selle eelduse kontrollimisel tuleb omakorda arvestada usutavade vaba järgimise põhiõigust. Siiski tuleb ka siin jälgida, et religioosne põhjendus peab olema mõistlik. Taotlemiseks ei piisa väitest, et religioossetel põhjustel ei tohi naine väljaspool kodu tööl käia. On väga küsitav, kas sellist väidet saab põhjendada islamiga. Lõpuks ei ole see oluline. Nii klassikalises kui ka tänapäevases islami õiguses on oluline õiguslik põhimõte, mille järgi hädavajaduse korral ei pea kehtivaid reegleid „tegelikult“ järgima. Selline hädavajadus on kindlasti olemas olukorras, kus individuaalsed veendumused vastupidiselt enamuse arvamusele põhimõtteliselt ei luba tegevust väljaspool kodu. Võrdluseks keelduti sotsiaalabi andmisest nikaabi kandvale naisele, kuna sellega oli ta ilma piisava põhjenduseta end ise tööturul eemale jätnud.

Sotsiaalõiguses lükatakse tagasi ka rahvusvahelised õiguslikud väärtuserinevused. Nii lükkab Saksa õigus tagasi polügaamilised abielud, mis vaatamata piirangutele on endiselt lubatud paljudes islamiriikides. Teadlik katse neid Saksamaal sõlmida on Saksamaa karistusseadustiku (saksa k *Strafgesetzbuch* ehk *StGB*) §-i 172 alusel isegi karistatav.

Sellistes välismaal sõlmitud kehtivates abielusuhetes olevad naised, kes usuvad, et neil on abielust tulenevalt õigused, ei tohiks Saksamaal seda kaitset siiski kaotada, kui tegu on nõuetega abikaasa vastu ja sellega ei koormata üldsust (sh järeltulijaid). Seetõttu kehtestati sotsiaalseadustiku (saksa k *Sozialgesetzbuch*, lühend *SGB*) § 34 lõikega 2 regulatsioon, mille järgi mitme abikaasa taotluse korral jaotatakse lesepension võrdselt kõigi vahel. Siin ei ole tegu läbi sotsiaalabi andmise kohustuse polügaamia rahastamisega. Pigem jaotatakse abielunaiste vahel ära nende sotsiaalsetele ootustele vastavalt ainult see, mille abielumees on ise välja teeninud. Loogiliselt oleks väär seaduslikus tervisekindlustuses mitme abielunaise tasuta kaaskindlustus.

Uuemal ajal järjest enam esile kerkiv fenomen on teadlikult mitteametlikult ehk ainult islami tavade järgi sõlmitud mitmikabielud. Saksamaa vaatest on need õiguslikult kehtetud, kuid võivad muutuda oluliseks sotsiaalõiguslikult. Nimelt võivad kõikide reeglite kohaselt tekkida leibkonnad „abielumehe“ ja tema kõikide „abielunaiste“ vahel. Sarnaselt kõikidele teistele varjatud mitteametlikele kooseludele võib ka selle asjaolu varjamine olla sotsiaalabipettus. Õiguslikult ei ole siin oluline mitte kooselu rohkema kui kahe inimese vahel (*Ménage à trois* ehk naise kooselu kahe mehega ei ole idamaade leiutis), vaid üksnes maksumaksja koormamiseks olematu vajaduse teesklemine.

8. Karistusõiguslik kaitse

Vabadust toetavas sekulaarses riigis puutuvad terava kriitika ja satiirilise pilkamisega kokku ka religioonid. Arvamus- ja kunstivabadus (Saksamaa põhiseaduse artikkel 5) on võrdsed usuvabadusega. Paljudes orientaalsetes riikides tavaline religioonide vahel rahu säilitamiseks usu teemal mitte rääkimine ei sobi kokku vabadust toetava ühiskonna väitluskultuuriga. Sellises ühiskonnas tuleb ka suured maitselagedused ära kannatada. Isikute (nt pearätti kandvate naiste) ründamised või solvamised ei ole loomulikult aktsepteeritavad. Peale selle annab Saksamaa karistusseadustiku § 166 religioossetele tunnete miinimumkaitse. Siin ei kaitsta Jumalat nagu varem arvati. See ei ole sekulaarse õiguskorra pädevuses. Ka usklike inimeste on seas on laialt levinud veendumus, et Jumal ei vaja inimeste sellist kaitset. Pigem tuleb kaitsta avalikku rahu, mida võivad häirida religioossete või maailmavaatelistel seisukohtadel avaldused. Kuid ka siin tuleb kaaluda arvamus- ja kunstivabadusega.

Kohtupraktika näitab selgelt, et karistatakse ainult väga massiivseid solvanguid, mille jaoks ei saa olla mitte mingit õigustatud huvi. Kuigi kohus pigem välja uurimata tarkusest ei soovinud määrata karistust ühe usuühenduse solvamise eest nimetusega „lasteahistajate sekt“, mõisteti samas siiski süüdi korduvalt kriminaalkuritegusid sooritanud kurjategija, kes saatis templitrukiga „KORAAN, PÜHA QUR-AN“ tualettpaberit muuhulgas ka mošeedele. Karistusseadustiku §-i 166 alusel mõisteti süüdi ka paremradikaalset meditsiiniõde, kes pani 2016. aastal avalikku internetifoorumisse üles pildi Kaabast, millele koer on roojamas.

Eelkõige algatasid avalikud debatil Taanis 2005. aastal avaldatud Muhamedi karikatuurid. Paljudele moslemitele tegid karikatuurid haiget ja olid vastikud. Eriti kujutis, kus Muhamed oli turbaniga, millest ulatus kõrgusesse pommi süütenöör. Saksamaal kulges debatt üldiselt väga rahulikult. Enamikke Euroopa kodanikke ehmatas ühiselt ja õigustatult Pariisis karikaturistide ja kunstnike (nt Theo van Gogh) tapmised või Kurt Westergaardile tehtud atentaat. Neile järgnenud kõikvõimalikud meeleavaldused tegid selgeks, kui tähtsaks peetakse inimeste põhiõiguste kaitset.

Siin jääb ülesanne iga kord neid üksteise suhtes kaaluda. Konflikti korral on see lõpuks ainult seadusandja ja õigussüsteemi ülesanne. Riigi võimumonopoli aktsepteerimine on Euroopa rahukorralduse üks tulemuslikumaid saavutusi ja seetõttu hädavajalik. Kes otsib kaitset oma õiguste tegelike või oletatavate rünnakute vastu, saab ja peab seega pöörduma kohtute ja justiitsasutuste poole. Omakohus on kriminaalne. Seevastu ei peaks olema solidaarne karikaturistide töödega, mis autori arvates vahel religioosset dogmasid ja kombeid naljakalt-häbematult paljastavad, kuid üsna sageli vulgaarselt-alaväristavalt haavavad ka religioosset tundeid. Laitsistlik jakobiinlus, mis peale oma ego ei suuda midagi püha austada, ei ole ei õiguslikult ega ühiskondlikult määrav. Samaväärselt kehtib see keskpäraste eneseupitajate laimava lüürika kohta, mida esitletakse kunsti või satiirina. Lubatu piirid kehtestab üksnes õigus. Heroiseerimised on kohatud. Selles mõttes on soovituslik kokku leppida ühises nimetajas: *Je suis* (prantsuse k ma olen) õigusriik.

9. Usunormide otsesed mõjud eraõiguses

Tööõigus

Usunormid võivad toimida mitte ainult avalikus õiguses, vaid teatud ulatuses ka eraõiguses, mis peamiselt reguleerib eraisikute omavahelisi õigussuhteid. Eraõiguslikes töösuhetes kehtib nii diskrimineerimise eest kaitsev võrdse kohtlemise seadus (saksa k *Gleichbehandlungsgesetz*) kui ka usuvabaduse põhiõigus, kuid valitseva arvamuse kohaselt siiski nõrgema „otsese“ mõjuga. Kui riik ei saa tugineda omaenda põhiõigustele, siis eraettevõtetes on see üsna õigustatud ärihuvidest tulenevalt inimesi tööle võttes, neile tööülesandeid andes ja nendega töösuhet lõpetades. Selleks tuleb alati hinnata, kas eelistada asjakohaselt ja usutavalt põhjendatud ärihuvisid või samuti asjakohaselt ja usutavalt põhjendatud üksiku töötaja vajadusi. See sõltub iga üksikjuhtumi asjaoludest ja siin ei ole võimalik detaile välja tuua. Juhtpõhimõtete sõnastamisel on siiski võimalik lähtuda konfliktjuhtumite lahendamisel ammu välja kujunenud kohtupraktikast. Sajandi algusest on moslemitest töötajate taotluste osas avaldatud mõned uued juhtotsused.

Töötaja vajadused on erilise kaaluga üldiselt siis, kui tegu on esile tõstetud religioosse vajadusega (kõikides religioonides on vajaduse olulisuse määrad), kui tööandja teadis sellest vajadusest juba töölevõtmisel ja/või töötaja vajadust on võimalik ilma suurema kuluta rahuldada. Viimast juhul, kui tegu on suurettevõttega ja/või vastava töötaja töö saavad ära teha teised töötajad või seda tööd on võimalik ajaliselt nihutada. Nii tegi Kölni töökohus (saksa k *Arbeitsgericht*) otsuse moslemist koolibussi saatja kasuks, kellele õppetöö ajal ei antud rituaalse palverännaku jaoks Mekasse (*hadž*) puhkust. Oma keeldumises jättis tööandja tähelepanuta, et järgmine koolivaheaja ja *hadži* ajaline kokkulangevus on alles 14 aasta pärast ning töötajal oli praegu veel võimalus jätta oma puudega laps eaka ema hoolde. Kohus viitas oma suunistes üsna selgelt ilmsele kaalumise puudumisele. Samuti sellele, et ka töötaja ebatõenäolise haigestumise korral peaks tööandja leidma asendaja.

Töötaja kaitsmise vajadus muutub eriti oluliseks juhtudel, kui religiooniga seotud konflikt tekib ettevõtte äritegevuse või töötaja konkreetse töö muutumisel. Liidu töökohus (saksa k *Bundesarbeitsgericht*) tegi 2011. aastal otsuse moslemist töötaja kasuks, kes pärast toidukaupluse töökorralduse muutmist pidi jookide osakonnas riuleid alkoholsete jookidega täiendama ja keeldus selle tegemisest religioossetel põhjustel. Tööandjale heideti õigustatult ette, et ta ei olnud töötajale teistsuguse töö leidmiseks teinud mitte midagi. Antud

juhtumi puhul oleks töötaja töölt vabastamine pidanud toimuma alles pärast mõistlikke, kuid tulemuseta pingutusi. See ei ole mingil juhul moslemite „eriõigus“, vaid üldiste hindamispõhimõtete rakendamine tööõiguses. Loomulikult on sobival omad piirid. Briti töökohus lubas 2018. aastal sarnase juhtumi puhul töötajaga töösuhte lõpetada pärast seda, kui tööandja oli otsinud sobivaid alternatiive. Mõlema juhtumi puhul on silmatorkav tohutu meedia ja avalikkuse huvi, samas kui töötajate alkoholiprobleemide tõttu laialt levinud töölt vabastamine saab võrdlemisi vähe avalikkuse tähelepanu.

Teisalt muutuvad ettevõtte vajadused eriti kaalukaks siis, kui töötaja huvidega arvestamine toob kaasa olulised kulud, töötaja tegevuse väärtus oluliselt langeb või tegu on vähem oluliste religioossete nõuetega. Eriti suure kaaluga on ettevõtte turvanõuetega seotud vajadused (näiteks riietusega seotu). Vähemalt teatud üleminekuaja jooksul on ettevõtte vajadused kaalukamad ka juhtudel, kus töötaja alles pärast tööle võtmist muudab oma religioosset vaateid. Töötaja õiguste kaitse on vähem kaalukam ka siis, kui ta on töökoha vastu võtnud vaatamata sellele, et tulenevalt tema usulistest veendumustest on konfliktid etteaimatavad. Kes asub tööle kelneri või lihunikuna, peab arvestama, et puutub kokku alkoholi või sealihaga.

Konfliktide korral tuleb ka siin rakendada kehtivat õigust koos hindamismehhanismidega.

Õiguslikud erisused kehtivad religioossetele organisatsioonidele kui tööandjatele. Kuigi ka siin võivad töötajad tugineda oma põhiõigustele. Siiski on kitsamad piirid kehtestatud tööandja enesemääramisõiguse alusel, eriti religiooselt põhjendatud usukuulutuse ülesandest tulenevalt. Saksa kohtute ja Strasbourgis asuva Euroopa Inimõiguste Kohtu (saksa k lühend *Europäischer Gerichtshof für Menschenrechte*, lühend *EGMR*) kohtupraktika on selleks välja töötanud astmelised hindamiskriteeriumid. Mida lähemal on töötaja tegevus usukuulutuse ülesandele, seda rohkem on piirangud lubatud, ja vastupidi. Seejuures on kohtupraktikas märgata vähehaaval toimuvat kui mitte täielikult ühest trendi tõlgendada tegevusvaldkonnad üha rohkem pigem usukuulutusest kaugemateks, mis annab töötaja õiguslikule positsioonile suurema kaalu.

Lisaks võib kiriklikele tööandjatele survet avaldada see, et paljudel juhtudel rahastavad nende tegevust korraka nii riik kui ka kirik ja mõnedes regioonides on neil peaaegu monopolne seis. Teisalt ei tohi unustada, et vastupidiselt mõnede valesti informeeritud üldsuse häältele kaasrahastavad usklikud oma maksude/osalustega olulisel

määral nende institutsioonide tegevust. Kõikidel religioossetel ja maailmavaatelistel ühendustel on vabadus luua enda institutsioone, mis aitavad neil realiseerida oma religioosseid või maailmavaatelisi põhimõtteid.

Moslemitest töötajate puhul on seni õigusvaidluste peamiseks objektideks olnud eelkõige juhi positsioonil oleva isiku usuline kuuluvus ja religiooniga põhjendatud riietus (pearätt). Liidu töökohus otsustas 2014. aastal ühe moslemist meditsiiniõe kaasuses, et haigla kui kiriklik institutsioon võib töötajatelt nõuda töö ajal vähemalt neutraalset religioosset käitumist. Seetõttu tunnistati töö ajal religiooselt motiveeritud pearäti kandmise keeld kirikliku enesemääramisõiguse osaks. Nimelt rikub see keeld töötaja usuvabadust, mis on kaitstud põhiseaduse artikliga 4. Siiski olid antud juhul tööandja huvid kaalukamad. Töötaja oli vabatahtlikult nõustunud lepingu tingimustega, sealhulgas „kristliku teenusepakkujana“ tegutseva konfessionaalse tööandja suhtes lojaalsuskohustuse eritingimusega. Lisaks on ta pidevalt kontaktis patsientide ja töökaaslastega. Kui tööandja salliks töötajate usulise kuuluvuse väljendamist, sattuks kiriku usukuulutuse ülesanne ja usaldusväärsus tõsisesse ohtu, sest kõrvaltvaatajatel võib tekkida mulje, et kirik peab usutõdesid suvaliselt vahetatavaks. Sellega oleks mõjutatud enesemääratlusõiguse tuum.

Üldiselt on märkimisväärne, et arvestades Saksamaal elavaid miljoneid religiooniga seotud inimesi, jõuab kohtusse võrdlemisi vähe religiooniga seotud töökonflikte. Mõnedel juhtudel võib see olla seotud sellega, et töötajad kardavad kaotada oma töökohta. Siiski on kindlad märgid, et paljudes ettevõtetes leitakse kõikidele osalistele sobivad ja igapäevaselt kasutatavad lahendused. Siin tuleb tänada ka ettevõtte nõukogusid ja ametiühinguid eriregulatsioonide eest, näiteks rituaalse palve aeg, mida algselt vähe mõisteti ja vahel lihtsalt moto järgi: „Mis mõnede jaoks on suitsupaus, on teistele palvepauus“.

Lepingu- ja majandusõigus (investeeringud)

Usunormide järgmine kasutusala avaneb nn „dispositiivse“ ehk ligipäasetava eraõiguse individuaalse kujundamise raames. Sellised õiguse kujundamise võimalused avanevad eelkõige lepinguõiguse valdkonnas, kus valdavalt on tegu eraõiguslike õigussuhete omavastutusliku kujundamisega.

Näiteks pakutakse nüüdseks investeerimise viise, mis ei riku islami ranget *riba* („liigkasuvõtmine“; osaliselt tõlgendatav kui üldine intressi võtmise keeld) keeldu. Nii otsustatakse ümber šariaadiga kooskõlas oleva laenu (*suksuk*) kasuks, mida Saksi-Anhalti

liidumaa pakub juba alates 2004. aastast. Ekspordi või kinnisvara rahastamiseks arendatakse mudeleid, kus intresse asendavad majanduslikult samaväärsed äriühingu osakud, või kasutatakse selliseid laialdaselt tunnustatud transaktsioonide vorme nagu kokkulepitud kasumilisaga ostu-müügilepingud (*murabaha*). 2015. aastal anti esmakordselt täispangalitsents pangale, mis tugineb ainult islamistlikule majandusmudelile (Kuveyt Türk Bank).

Üldiselt tuleb ka islamistlike majanduste jaoks rakendada lihtsalt kehtivat õigust. Selles mõttes on veidi üllatav debatt Berliini ärikinnisvara ümber, mille moslemist omanikud soovisid äriruumide üürnikel ära keelata tegutsemist pornograafia, alkoholi müügi, intresside võtmise jms valdkonnas. Kindlasti ei oleks sellised piirangud eraisikute üürilepingutes kehtivad. Äriobjektide puhul on õiguslik staatus teine. On kaheldav, kas kodanike võõrandamatute õiguste hulka kuulub see, et riigi igas ärikinnisvaras peab olema pank, baar või bordell. Vastupidiselt ei ole aga keegi kohustatud just selliselt juhitud kinnisvaras ettevõtteid avama.

10. Islami õigusnormide rakendamine

Õigusnormid ei allu usuvabadusele. Nende rakendamisel kehtib valdavalt territoriaalsuse põhimõte: iga riik rakendab oma materiaalõiguslikke norme. See kehtib peaaegu piiramatult karistusõiguse ja kogu avaliku õiguse kohta, mille objektid on riiklikus suveräänsuses tegutsemine ja hädavajalike ühiste käitumisstandardite säilitamine. Siiski kehtivad erisused eraõiguses seal, kus üksikisiku suhete korraldamisel on tema heaolu esiplaanil. Autor on asjakohased küsimused läbi töötanud islami õiguse sissejuhatavas teoses (2013) ja ülevaatlilikult islami õiguse ajalugu ja tänapäeva käsitlevas teoses (3. trükk 2011). Korduste vältimiseks käsitletakse siin ainult temaatika põhijooni.

Rahvusvaheline eraõigus

„Rahvusvaheliste“ asjaolude (nt välismaalaste osalus või välismaal tehtud õigusaktid) suhtes kehtivad nn rahvusvahelise eraõiguse normid. Need määravad, millist õigust konkreetsel juhul asjakohasena vaadata ja seetõttu rakendada. Põhimõte on arusaam, et kõik eraõiguslikud korraldused on põhimõtteliselt võrdväärsed. Õiguskindluse tagamiseks ei tohi ilma hädavajaduseta juba kehtivatesse õigussuhetesse sekkuda. Ka siis mitte, kui need ei

vasta kõikides tingimustes Saksa materiaalõigusele. Seetõttu on Saksamaa sarnaselt teiste maailma riikidega valmis enda määratud ulatuses rakendama võõrast õigust ja sellega koos ka islami põhimõtetele toetuvaid riiklikke õiguseeskirju.

Asjaolu, et need eeskirjad on šariaadi koostisosad ja pärinevad lõpuks Jumalalt kui seadusandjalt (selles osas muide võrreldav Iisraeli juudi abieluõigusega), ei takista nende rakendatavust. Ka islamist inspireeritud riiklikud õigusnormid on „õigus“ selles mõttes, et need reguleerivad inimeste omavahelisi suhteid siinpoolsuses ja kohalike mõjudega riiklikus menetluses. Seda tuleb rõhutada, kuna üksikud kohtud on keeldunud nende normide rakendamisest ekslike põhjendustega, et need on religioosse iseloomuga ega ole seetõttu rakendatavad sekulaarses kohtus. Nii võib juhtuda, et Saksamaa kohtutes lähevad läbi näiteks pruudikingi (islamis *mahr* ehk mehe kink naisele abiellumisel) maksmise nõuded, mis tulenevad Iraani, Egiptuse või Maroko õiguse alusel sõlmitud abielulepingutest. Miks ei peaks abielunaine saama pärast lahutust varalise kindlustatuse? Pahameelt võib tekitada ka kokkulepe, et tasutakse kuldmüntides, mitte kõrge inflatsiooniga vääringutes, kus summad on väga suured, mis teeb igasuguse lahutuse faktiliselt võimatuks.

Sellega viidatakse samas ka nn „*ordre public*“ ehk avaliku korra piiridele. Valmisolek rakendada võõrast õigust lõpeb seal, kus selle tulemused võivad olla meie õiguslike põhiotsustega vastuolus. Seetõttu ei saa Saksamaal olla Saksa õigusega vastuolus olevat ühepoolset lahutust (seejuures mehe algatatud). Veel vähem paindumatut, patriarhaalse suunitlusega laste hooldusõiguse korraldust vastavalt nende vanusele ja soole või traditsioonilisele islami õigusele vastavat moslemitest naiste ja mittemoslemitest meeste abiellumise keeldu või alaealisega abielu tunnustamist. Saksa materiaalõigusega satuvad vastuollu sageli just traditsioonilisest islamist mõjutatud perekonna- ja pärimisõiguse reeglid, nt kui need kinnistavad kindlaid soorolle (enamasti naiste kahjuks) või rikuvad usuvabadust. Kuid ka siin on siiski palju tõlgendamise võimalusi. Mõnedes (mitte kõigis) islamimaades on saavutatud reformid, mis kaotavad soost ja religioonist tuleneva ebavõrdsuse või vähemalt peaksid seda vähendama. Samal ajal on aga teistes riikides tehtud poliitilisi samme tagasi juriidilisse patriarhaati või valitseb neis endiselt keskaeg nagu Saudi Araabias. Kontrolliobjektiks on seega ainult vastava islami õiguse väljendusvorm vastavas riigis.

Üldiselt lubab ka islami õigus teatud ulatuses individuaalset õigusloomet, mille abil saab pehendada või kõrvaldada seaduste ebavõrdsust. Seetõttu on riigipiire ületava

elukorraldusega rahvusvaheliste abielude puhul tungivalt soovituslik leida lahendus, mis arvestab kõikide võimalike õiguskordade õiguslikke võimalusi.

Dispositiivne materiaalõigus

Varasemad „välismaised“ elukorraldused muutuvad üha enam kodumaisteks. Sellel on kahesugused põhjused. Esiteks reageerib seadusandlus asjaolule, et sarnaselt paljudele teistele Euroopa Liidu riikidele on ka Saksamaa sisserände riik. Sisserände riigid tahavad enamasti vältida seda, et välismaise õiguse rakendamine muutub reegliks. Muidu oleks ohustatud siseriiklik õiguskorraldus ja rahu kui individuaalsete ja ühiskondlike huvide lepitamise mõõdupuu. Seetõttu ei ole enam primaarselt määrav asjaosaliste kodakondsus, vaid nende tavapärane elukoht ja sellega Saksamaa õiguskeskkond. Teiseks kasvab riigis Saksa päritolu moslemite arv. Saksamaa vabadust toetav õiguskord avab nn dispositiivse materiaalõiguse kaudu laia mänguruumi õiguse kujundamiseks. Näiteks võib lepingu tingimused kõigiti vabalt kokku leppida. Ka siin tõmmatakse piirid imperatiivse õigusega.

Praktilist kasutust leiab see eriti lepingu-, abielu- ja pereõiguses ning pärimisõiguses. Nii on Saksa kohtud põhimõtteliselt lubanud abielulepingutes islami õigusest inspireeritud kokkuleppeid pruudikingi tasumiseks. Õiguse kujundamise võimaluste piirid kehtestatakse lepingute sisukontrolli eeskirjadega (nt Saksamaa tsiviilseadustiku ehk *Bürgerliches Gesetzbuch (BGB)* §-d 134, 138). Selliste „rakendatud“ välismaiste õigusinstitutsioonide funktsioonid võivad muutuda. Kuna näiteks islamistlik pruudikink täidab elatiskohustuse funktsiooni, sest traditsiooniline islami õigus tunneb väheseid abielujärgseid elatisnõudeid, tuleb kontrollida, kas ja mil määral saab pruudikinki arvestada elamisõigusest tuleneva elatisnõude makse arvutamisel.

Sellega seoses tekivad väljakutsed ka moslemite omavahelisteks aruteludeks: näiteks kuidas kohaldada koraanist tulenevaid pärimisõiguse reegleid siinses kontekstis? Kas kinni tuleb pidada sõnastusest, mille kohaselt saab meessoost sugulane võrreldes sama sugulusastmega naissoost sugulasega päranduseks kaks korda rohkem? Saksa pärimisõiguse järgi oleksid sellised õiguse kujundamised tulemusena võimalikud. Moslemitest õigusteadlased vaidlevad vastu etteheitele, et pärimisõiguses koheldakse naisi ebaõiglaselt. Naiste väiksem osalus on kõigest kompensatsioon selle eest, et islami õiguses on naistel võrreldes meestega elatisõiguses eelised. Erinevalt meestest ei ole naised kohustatud pere sissetulekutesse rahaliselt panustama, isegi kui nad on rikkad. Saksamaal kehtivad

elatisnõuetele siiski materiaalõiguslikud regulatsioonid vastavalt elatise saamiseks õigustatud isiku tavapärasele elukohale. Saksa elatisõigus arvestab sõltumata soost ainult õigustatud isiku vajadust ja kohustatud isikute kohustuste täitmise võimelisust. Sellega kaotab ebaõiglane kohtlemine vähemalt pärimisõiguses ka islamisisese perspektiivist oma mõtte inimeste jaoks, kelle püsiv elukoht on Saksamaal. Seetõttu näeb Baieri imaam Benjamin Idriz tänapäeva Saksamaal islamistliku lahendusena põhimõtet, et nii mõttelt kui eesmärgilt on pärimisõigus suunatud sugude võrdsustamisele.

Mitteformaalne rakendamine

Õiguslikke konflikte ei pea lahendama tingimata riiklikes kohtutes. Põhimõtteliselt nähakse õiguskorralduses positiivsetena vaidluste lahendamise erinevaid kohtuväliseid vorme. Need aitavad leida kiireid ja püsivaid konsensuslikke lahendusi. Eeldusteks aga on see, et sellises menetluses osalemine on vabatahtlik, menetlus viiakse läbi neutraalselt ja professionaalselt ning järgitakse riikliku imperatiivse õiguse piire. Praktikaks ei ole see alati nii. Praeguseks on teada, et mõnedes elanikkonnakihtides „lahendatakse konflikte“ vägivallaga või nõrgemaid pooli või tunnistajaid ähvardades. Saksamaa kogemused näitavad, et selliste tegevustega on teiste seas seotud paljud (mitte kõik!) araablase või kurdide suurperede liikmed ja enamasti siis, kui tegu on kuritegudega. Usuline kuuluvus on siin pigem kokkusattumus. Konflikti lahendamiseks kasutatakse päritud arhailisi ja patriarhaalseid mustreid, eirates Saksa õiguskorda ja selle institutsioone. Harva kasutatakse religioossete autoriteetidena moslemitest vahendajaid. Veel hiljuti neid ka rünnati, kui nad nt toetasid abi otsivaid naisi.

Abielu sõlmimise, lahutuse ja peresuhete puhul ilmnevad spetsiifilised religioossed ja õiguslikud aspektid. Paljud moslemid sõlmivad lisaks tsiviilabielule ka islami abielu, mille aluseks on islami õigusest inspireeritud abieluleping. Saksa õiguse järgi on see lubatud. Alates 2009. aastast on ka tühistatud religioosse eelabiellumise keeld, et oleks võimalik sõlmida ka ainult „religioossete“ abielusid. Neil puudub aga Saksamaal seadusekohane õigustoime, mida mõnedel juhtudel asjaosalised ei tea. Siin on suur vajadus anda rohkem infot Saksa õiguse sisu ja õigusriiklikele mehhanismide kohta. Enamik mošeeühendustest lükkavad sellised eelabiellud tagasi, kuid peamiselt salafistide ringkonnas leidub neid, kes selles osas takistusi ei näe ja kes nahunii ei tunnista Saksa õiguskorda. Vastukaaluks on tekkimas hääled, mis peavad ka islami seisukohast piisavaks riiklikku abielu sõlmimist (ja lahutust). Nii selgitab kuulus Türgi teoloog Yaşar Nuri Öztürk, et sõltumata abielluvate

isikute identiteedist, ametist, usulisest kuuluvusest või denominatsioonist ei ole islamistliku õigusteaduse seisukohalt vaja tsiviilabielu kõrvale teist, religiooselt sõlmitud abielu, Otsustav on registreerimine, läbi mille tagatakse asjaosaliste õigused ja nende järglaste põlvnemine.

Autor teab mitmeid juhtumeid, kus moslemist naised taotlevad lahutust nende sotsiaalses keskkonnas siduvatest, kuid õiguslikult kehtetutest „religioosetest“ abieludest (koos paralleelse tsiviilabieluga või ilma selleta). Kuni Saksamaa riiklik õigus ei ole selleks abimehhanisme loonud, on praktiliselt vältimatud mitteriiklikud lepitusmenetlused, mis panevad meest aktsepteerima nt islami õiguse kohast lepingulist lahutust. Loomulikult tuleb ka siin kinni pidada riigi imperatiivse õiguse piiridest. Teatud ekstreemsetes (eriti salafistlikes) ringkondades lükatakse Saksa õiguskord kui „uskumatute“ tööriist religiooses sõgeduses tagasi ja propageeritakse õiguslikku vastandmaailma. Siin saab vajalike riiklike repressioonide kõrval aidata ka ekstremismi ennetamine. Muuhulgas kasutades moslemitest enamusliidrite selgitustööd, et sellised vildakad pildid ümber lükata.

2. Teoreetilised lähtekohad

2.1. Lähteteksti analüüs

Patrick Zabalbeascoa (2000: 123) on seisukohal, et tõlkimise kui otsuste tegemise protsessis on oluline, et tõlkija tunneb erinevaid strateegiaid ja meetodeid. Tõlkimisel teeb tõlkija otsuse, millist strateegiat ja meetodit ta kasutab. Tõlkija teeb otsuse lähteteksti alusel ja otsuse tegemiseks peavad tõlkijal olema laiapõhjalised teadmised.

Lähteteksti analüüsimisel otsustati magistriprojekti raames kasutada Katharina Reißi tekstitüüpide jaotust, mis autori arvates sobib tõlgitava teksti iseloomustamiseks kõige paremini.

Katharina Reiß (2000: 160–162) defineerib tõlkimist kui suhtlemise kakskeelset vahendatud protsessi, mille eesmärk on enamasti lähtetekstiga funktsionaalselt võimalikult võrdse tõlketeksti loomine. Funktsionaalselt võrdse tõlketeksti loomiseks peab tõlkija aru saama lähteteksti funktsioonist.

Kirjutatud tekste (tõlkimiseks mõeldud materjale) võib iseloomustada kui ühesuunalist suhtlust. See tähendab, et ühelt poolt on suulisele suhtlusele iseloomulikud mitteverbaalsed elemendid (nt žestid, näoilmed, intonatsioon jms) osaliselt sõnastatud ja aitavad teksti paremini analüüsida, teisalt aga on teksti analüüs keerulisem, sest mõned teksti mõista aitavad elemendid puuduvad. Muuhulgas võib see kaasa tuua tekstist valesti arusaamise. (Reiß 2000: 161)

Lisaks juhib Katharina Reiß (2000: 160–161) tähelepanu sellele, et kaks keelt ja tõlkija kui vahendaja nende vahel toovad paratamatult kaasa sõnumi muutumise protsessis. Juba ühes keeles on ideaalne suhtlus harva võimalik, kuna suhtlusprotsessis osalejaid mõjutavad alati nende endi kogemused ja ootused ning need ei pruugi sõnumi saajal ja esitajal samad olla. Seda enam on see nii tõlkimisel, mistõttu esinevad paratamatult tahtlikud või tahtmatud sõnumi muutused.

Tahtmatud muutused võivad tekkida keelte erinevatest struktuuridest ja tõlkijal pädevuste puudumisest. Tahtlikud muutused esinevad tõlkimises tihti siis, kui tõlkel on originaalist erinevad eesmärgid ehk näiteks erineb tõlketeksti sihtgrupp originaalteksti sihtgrupist. Kuna sellega kaasneb ka suhtluse funktsioon muutus, siis ei ole tõlke eesmärgiks enam lähteteksti ja sihtteksti funktsiooni sarnasus, vaid pigem sihtteksti adekvaatsus

kooskõlas uue funktsiooniga. Seetõttu muutub teksti tüpoloogia määramise kõrval oluliseks ka tõlke tüpoloogia. (Reiß 2000: 160–161)

Katharina Reiß (1984: 206–207) liigitab tekstid nende peamise funktsiooni alusel järgmiselt:

- 1) informatiivsed tekstid
- 2) ekspressiivsed tekstid
- 3) operatiivsed tekstid

Informatiivsed tekstid on lihtsad, fakte esitavad tekstid. Info edastamiseks kasutatav keeleline dimensioon on loogiline või kirjeldav, sisu või teema on suhtlemise peamine fookus. Informatiivse teksti tõlge peab lähteteksti edastama võimalikult täpselt ja ülevaatlikult. Tõlge peab olema lihtne, vajadusel koos seletustega. Esitatakse fakte ja mõisteid ega kasutata teksti ilustamise võtteid.

Ekspressiivsed tekstid on sellised, kus autor kasutab keele esteetilist dimensiooni. Esiplaanil on autor ja sõnumi vorm. Ekspressiivse teksti tõlge peab edasi andma lähteteksti esteetilise ja artistliku vormi ning samaaegselt tagama edastatava info tõesuse. Tõlkimisel kohandab tõlkija end lähteteksti autori vaadetega.

Operatiivsete tekstide eesmärk on lugejat teatud viisil mõjutada või veenda. Operatiivsete tekstide tõlge peab tõlketeksti lugejas esile kutsuma soovitud reaktsiooni. Tõlkija peab teksti kohandama, et tekitada tõlketeksti lugejas lähtetekstiga võrdne reaktsioon. Selleks tuleb vajadusel kasutada ka uusi sõnu ja pilte.

Kõikide tekstitüüpide ja mis tahes tõlkeülesannete puhul kasutatava lähteteksti analüüsi mudeli pakub välja Christiane Nord. Tema arvates peaks olema mudel, mis ei sõltu konkreetsest lähte- või sihtkeelest ega tõlkija pädevusest või tõlkesuunast. Mudel peaks olema piisavalt üldine, et kehtida iga teksti puhul, ja arvestama võimalikult palju konkreetseid tõlkeprobleeme. (Saluäär 2007: 19–20)

Christiane Nordi (2009: 40) tõlkepõhise tekstianalüüsi mudel on üles ehitatud tekstisiseste ja -väliste teguritele ning nende mõjule. Mudel koosneb erinevatest küsimustest, mis aitavad tõlkijal lähteteksti analüüsida ja millele tõlkija peaks enne tõlkimist vastama. Mudel on toodud tabelis 1.

Tabel 1

Christiane Nordi tõlkepõhise tekstianalüüsi mudel

Tekstivälised tegurid	Tekstisisesed tegurid
Kes edastab (sõnumit)	Mille kohta (ütleb)
kellele	mida
mille jaoks	(mida mitte)
millise teabevahendiga	millises järjekorras
kus	milliseid mitteverbaalseid elemente kasutades
millal	missuguste sõnadega
mis põhjusel	milliste lausetega
millise funktsiooniga?	millises toonis?
Millise mõjuga?	

Tekstisisesed ja -välised tegurid on omavahel seotud ja mõjutavad üksteist. Tõlkepõhist tekstianalüüsi on mõistlik alustada tekstiväliste tegurite analüüsist ja seejärel analüüsida tekstiseseid tegureid. Tekstiväliste tegurite analüüsiga saadakse teada teksti võimalik funktsioon, tekstiseste tegurite puhul saadakse teada, mis on teksti teema, sisu ja kuidas seda edastatakse. Praktikas kasutatakse enamasti mõlemat analüüsi korraga. (Nord 2009: 40–41)

Nordile viidates ütleb Hille Saluäär (2007: 18–19, 23), et enne tõlkimist peaks tõlkija teksti analüüsima, sest ainult nii on võimalik tagada lähtetekstist arusaamine. Lisaks peab tõlkepõhine tekstianalüüs pakkuma ka usaldusväärset alust tõlkija tõlkeprotsessis tehtavatele otsustele. Kuigi igapäevases töös ei kasuta tõlkija alati nii põhjalikku analüüsi, ei tohiks siiski valvsust kaotada. Enamik tõlkevigu tuleb just puudulikust analüüsist. Tõlkija peab lähteteksti uurima nii kaua, kuni tal on täpselt teada autori tahe ja kavatsus. Asjakohase tõlketeksti loomisel tuleb teinekord teha põhjalik uurimistöö.

Christiane Nordi tõlkepõhise tekstianalüüsi mudeli põhjal analüüsiti magistriprojekti raames tõlgitud raamatu „Der Islam in Deutschland“ viienda osa katkendeid. Tekstiväliste tegurite analüüs näitas, et raamatu on kirjutanud valdkonna ekspert (raamatu autor Mathias Rohe on jurist ja islamiteadlane). Raamat on mõeldud kõikidele, kes soovivad ilma hirmude ja illusioonideta kaasa rääkida islami ja Saksamaa teemadel. Raamat on kirjutatud 2018.

aastal, koosneb kuuest osast ja kokku on raamatus koos lisadega (eessõna, märkused, kasutatud kirjandus, isikuregister) 446 lehekülge.

Raamatu eesmärk on kirjeldada islamit Saksamaal ja moslemite elu mitmekesisust tänapäeval. Autor soovib anda moslemite elule Saksamaal õiglast hinnangut, sest tema arvates ei ole erinevad meediakajastused selle kohta alati õiget pilti andnud ja tekitanud põhjendamatuid hirne. Autori soov on kirjeldada just islamit, mitte ainult moslemeid, sest ka Saksamaa mittemoslemitest elanikud puutuvad islamiga kokku.

Raamatu raskuseks on religiooniga seotud teemadel. Autor kirjeldab, millised takistused on moslemitel igapäevaelus religioossete tavade järgimisel ning kuidas tulevad nende takistustega toime nii moslemid kui mittemoslemid. Autori soov on ka anda ülevaade sellest, kuidas on Saksamaa riik islamiga toime tulnud – kuidas on islami õigusnormid mõjutanud Saksamaa õigusloomet ja milliseid kompromisse on õigusvaldkonnas tehtud.

Autor on raamatu jaotanud viieks erinevaks temaatiliseks osaks. Ta alustab ajaloost ning kirjeldab, millised on olnud esimesed kokkupuuted islamiga ja milline on islami ajalugu Saksamaal. Seejärel kirjeldab autor moslemite organisatsioone ja asutusi tänapäeva Saksamaal, sotsiaal- ja kultuurivaldkonnaga seotud temaatikat ning islami elu ja Saksa õiguse problemaatikat. Autor lõpetab raamatu nägemusega islami võimalikust tulevikust Saksamaal, millega arvestada ja millised probleemid võivad ees oodata.

Raamatu autor kasutab valdavalt erialast keelt, sh juriidilist keelt ja islamiga seotud mõisteid. Teksti ülesehitus on loogiline, liikudes üldiselt detailsemale. Kõik raamatu osad algavad väikese teema tutvustusega. Autor kasutab ka mitteverbaalseid elemente ehk teksti aitavaid paremini mõista pildid ja tabelid. Teksti toon on pigem ametlik, laused sisaldavad kohati ka keerulist juriidilist sõnastust. Samuti esineb tekstis keerulise ehitusega lauseid (põimlaused mitmete kõrvallausetega). Autor on enamikele oma väidetele lisanud viiteid uuringutele ja normatiivsetele dokumentidele (seadustele, kohtuotsustele jms). Seetõttu mõjub raamat palju fakte sisaldava ja informatiivse teabematerjalina, mida saab kasutada teema kohta põhjaliku info saamiseks.

Magistriprojekti raames tõlgitava teksti funktsioon on eelkõige info edastamine ehk tegu on infot ja fakte esitava tekstiga. Raamatu autor soovib lugejale esitada erinevatest allikatest kogutud infot, mida täiendab enda seisukohtade ja kogemusega. Seega on Katharina Reißi tüpologia järgi tegu informatiivse tekstiga, mille tõlkimisel tuleb võimalikult täpselt ja informatiivselt edastada lähteteksti sisu.

2.2. Tõlkestrateegia

Pärast lähteteksti tüübi määramist valib tõlkija järgi sobiva tõlkestrateegia. Patrick Zabalbeascoa (2000: 120) kirjeldab strateegiat kui käitumismustrit probleemi lahendamiseks või mingi eesmärgi saavutamiseks. Tõlkimises on eesmärgiks tõlketekst. Ka Lucia Molina ja Amparo Albir Hurtado (2002: 508) järgi on strateegiad vajalikud selleks, et lahendada tõlkeprotsessis tekkivaid probleeme. Strateegia abil valitakse sobiv tõlkelahendus.

Magistriprojekti raames tõlgitava teksti tõlkimisel otsustati lähtuda Peter Newmarki tõlkestrateegiast. Peter Newmark (1982: 39) kirjeldab tõlkimisel kahte võimalikku strateegiat: kommunikatiivne ja semantiline tõlge.

Kommunikatiivne tõlge püüab tekitada tõlketeksti lugejas originaalteksti lugejaga võimalikult sarnase efekti. Kommunikatiivne tõlge on suunatud lugejale, kes ootab võõrapäraste elementide üle toomist oma keelde ja vajadusel oma kultuuriruumi. Kommunikatiivne tõlge on ladusam, lihtsam, selgem, otsesem, tavaprasem ning kasutab keerulisemate tõlkeprobleemide korral üldisemaid mõisteid.

Semantiline tõlge püüab teise keele semantika ja süntaksi struktuuri võimaluste piires säilitada originaaltekstile võimalikult sarnase tähenduse. Semantiline tõlge jääb originaalteksti kultuuriruumi ja aitab lugejat vajadusel täiendavate selgitavate märkustega. Semantiline tõlge on keerulisem ja detailsem ning kaldub olema originaaltekstist spetsiifilisem.

Jeremy Munday (2016: 72) arvates on Peter Newmarki kommunikatiivne tõlge suunatud eelkõige lugejale ning temaga seotud keelele ja kultuurile. Kommunikatiivne tõlge sobib enamike tekstide tõlkimiseks, sealhulgas informatiivsete tekstide tõlkimiseks. Semantiline tõlge jääb originaalteksti kultuurikeskkonda ja keskendub eelkõige vahendaja kui indiviidi mõtetegevusele. Semantiline tõlge sobib tõsise kirjanduse, autobiograafia ja oluliste arvamusalalduste tõlkimiseks.

Magistriprojekti raames tõlgitava teksti tõlkimisel valiti tõlkestrateegiaks Peter Newmarki kommunikatiivne tõlge. Antud lähenemine on sobiv lähtudes teksti tüübist (informatiivne tekst) ja arvestades magistriprojekti autori soovi teha tõlge eelkõige arusaadavaks lugejale (sobitada tekst lugeja kultuuriruumi).

2.3. Tõlkelahendused

Kui tõlkestrateegia on spetsiifiline käitumismuster, mis on suunatud tõlketeksti loomisele, siis tõlkimise protsessis tekkivate probleemide lahendamiseks valib tõlkija konkreetse viisi, kuidas ta iga tekstiosa tõlgib ehk tõlkelahenduse. Tõlkelahendus kujuneb strateegia rakendamise tulemusena. (Zabalbeascoa 2000: 120–121)

Tulenevalt magistriprojekti raames tõlgitava teksti liigist (informatiivne tekst) ja valitud tõlkestrateegiatest (kommunikatiivne tõlge), samuti arvestades tekstis esinevateid kultuurispetsiifilisi elemente ja lausete kohatist keerulist ülesehitust, otsustati tõlkimisel tekkivate probleemide lahendamisel kasutada Anthony Pymi tõlkelahenduste tüpoloogiat ja Javier Franco Aixelá kultuurispetsiifiliste elementide tõlkelahenduste tüpoloogiat.

Kahte tüpoloogiat otsustati kasutada tulenevalt magistriprojekti autori huvist ja oletusest, et kahe tüpoloogia kasutamine võib lihtsustada erinevate tõlkeprobleemide lahendamist. Kui tavapärase tõlkeprobleemide korral sobis kasutada Anthony Pymi tüpoloogiat, siis kultuurispetsiifiliste elementide puhul, mida tekstis esineb palju, sooviti kasutada täpsemat ja just nende tõlkimisele suunatud tõlkelahenduste tüpoloogiat. Seetõttu valiti kultuurispetsiifiliste elementide tõlkimisel tekkivate probleemide lahendamiseks Javier Franco Aixelá tüpoloogia.

Anthony Pym (2017: 2–4) toob välja, et probleemi korral on tõlkijal lahenduse leidmiseks vaja suuniseid. Hea võimalus tõlkelahenduste leidmisel on kasutada mingit etteantud tüpoloogiat, mis aitab tõlkijal tekkinud probleemi lahendada. Ta kirjeldab oma tüpoloogias kaheksat kategooriat:

- 1) Sõnade kopeerimine (*Copying Words*) – laiemas tähenduses transkriptsioon, kus sõna tuuakse ühest keelest üle teise keelde. Võib esineda foneetilisel, morfoloogilisel tasandil.
- 2) Struktuuri kopeerimine (*Copying Structure*) – süntaksi või kompositsiooni struktuuri toomine ühest keelest teise.
- 3) Perspektiivi muutmine (*Perspective Change*) – objekti nähakse teisest vaatenurgast (nt kui ühes keeles on hotell täis, siis teises keeles hotellis ei ole vabu kohti; mittekohustusliku passiivi asendamine aktiiviga ja vastupidi).
- 4) Tiheduse muutmine (*Density Change*) – tekstis oleva teabe koguse oluline muutmine kasutades selgesõnalisust, üldistamist ja ühe sõna tõlkimisel mitut sõna.

- 5) Ümbersegmenteerimine (*Resegmentation*) – lausete ühendamine või ühest lausest mitme lause tegemine. Teksti ülesehituse muutmine lause tasandil.
- 6) Kompenseerimine (*Compensation*) – teksti sisu antakse edasi lähtetekstist erinevate vahenditega ja lähtetekstist oluliselt erineval tekstisisel või keelelisel tasemel. Kompenseerimisena saab vaadelda tõlkija märkuseid ja eessõnu, kuna neil on tekstis täiesti teine koht. Lausete ühendamine või mitmeks lauseks tegemine ei ole kompenseerimine, kuna teksti muutmiseks ei ole vaja kasutada erinevaid lingvistilisi ressursse.
- 7) Kultuurile vastavus (*Cultural Correspondence*) – erinevatele kultuurielementidele omistatakse sarnane funktsioon. Esitatakse mõte või funktsioon, mitte ei tehta lähtetekstist tulenev otsetõlge.
- 8) Teksti kohandamine (*Text Tailoring*) – lähteteksti laused kustutatakse, uuendatakse või täiendatakse nii vormi kui sisu poolest.

Anthony Pym (2017: 6) ütleb, et see tüpologia keskendub pigem tekstile, kui tõlkija kognitiivsetele protsessidele. Ta rõhutab, et tüpologia ei kirjelda kõike, mida tõlkija teeb, kuid annab võimaluse leida lahendus probleemide korral.

2.4. Kultuurispetsiifiliste elementide tõlkimine

Magistriprojekti raames tõlgitavas tekstis on palju islamile iseloomulikke lisaks kultuurispetsiifilisi mõisteid, mille edasiandmiseks teises keeles ja kultuuris peavad tõlkijal üldiste tõlkestrateegiate tundmisele olema ka põhjalikud teadmised nii islami kultuurist, kui ka kultuurispetsiifiliste elementide tõlkimisest.

Terje Loogus (2011: 92–95) ütleb, et tõlkealaste otsuste vältimatu eeltingimus on kultuuride võrdlus ja nende erinevustest arusaamine. Tõlkeprotsessis on kaks kultuuri omavahel kontaktis. Kultuurid on enamasti erinevad, mistõttu tuleb lähtekultuuri elemendid projitseerida sihtkultuuri. Tõlkimise kontekstis saab rääkida „võõra“ muutmise „omaks“ ehk kodustamisest. Seejuures tajutakse ja kogetakse võõrast tekstide kaudu. Võõras on kõik see, mida oma teadmiste süsteemis ei esine või ei aktsepteerita.

Kultuuri ja tõlke omavahelisi seoseid käsitledes defineerib Peter Newmark (1988: 94–95) kultuuri kui enda väljendamiseks konkreetset keelt kasutavale kogukonnale iseloomulikku eluviisi ja selle väljendamist. Enamik kultuurilisi sõnu on kergesti tuvastatavad, kuna need seostuvad konkreetse keelega ja neile ei saa teha otsetõlget. Samas

on paljud kultuurilised kombes teises keeles kirjeldatavad. Kultuurispetsiifiliste elementide kirjeldamisel kasutab Peter Newmark kahte terminit: kultuuri sõnad (*cultural words*) ja võõrad kultuuri sõnad (*foreign cultural words*), mis esinevad lähtekeele kultuuris, kuid neid ei ole sihtkeele kultuuris. Seetõttu on neid raske tõlkida.

Terje Looguse (2011: 100–102) järgi kannavad tekstides võõrasust kultuurispetsiifilised elemendid, mis viitavad lähtekultuuris iseloomulikele nähtustele või esemetele, mida sihtkultuuris ei ole. Tõlkeprotsessis iseloomustavad kultuurispetsiifilisi elemente järgmised tunnused:

- a) nad on võõrad sihtkultuuri ja selle liikmete suhtes,
- b) nad on kognitiivselt võõrad alles siis, kui neid võõrana tajutakse,
- c) nad on võõrad, kuna neid ei saa sihtkeelde ja -kultuuri probleemideta integreerida,
- d) võõrasus võib põhjustada tõlkeprobleeme ja viia tõlkealaste otsustuskonfliktideni.

Kultuurilise võõrasusega toimetulekuks peab tõlkija kultuurispetsiifilise objekti või sündmuse kohta hankima täiendavat teavet väljastpoolt teksti. Nende tõlkimisel tuleb otsustada, kas kultuurispetsiifilised elemendid kodustatakse või jäetakse nõ võõraks.

Javier Franco Aixelá (1996: 56–58) toob kultuurispetsiifiliste elementide tõlkimisel peamise probleemina välja selle, et kultuurispetsiifilisi elemente on raske kindlaks teha, sest kõik keelega seonduv on seotud ka kultuuriga, sealhulgas keel ise. Tõlkes esinevad kultuurispetsiifilised elemendid kontekstis ja tõlkeprobleemid on seotud eelkõige sellega, et lähteteksti kultuuriline kontekst ei ole tõlgitav sihtkeele kultuuris.

Alljärgnevalt on kirjeldatud Javier Franco Aixelá kultuurispetsiifiliste elementide tõlkelahenduste tüpoloogiat 1996. aasta artikli „*Culture-specific Items in Translation*“ põhjal. Javier Franco Aixelá lõi metodoloogilise tõhususe tagamiseks kultuurispetsiifiliste elementide tõlkestrateegiate tüpoloogia vastavalt sellele, kas tõlkes element säilitatakse või asendatakse. Tüpoloogia on küll detailne, kuid see aitab kultuurispetsiifiliste elementide tõlkimisel.

Javier Franco Aixelá (1996: 61–64) liigitab kultuurispetsiifiliste elementide tõlkelahendused järgmiselt:

1) Säilitamine (*conservation*):

- Kordamine (*repetition*) – tõlkes säilitatakse võimalikult palju originaalist ehk sõna võetakse sihtkeelde üle.

- Ortograafiline adapteerimine (*orthographic adaptation*) – sisaldab selliseid protseduure nagu transkribeerimine ja translitereerimine, mida peamiselt kasutatakse siis, kui originaaltekst on esitatud lähtekeelest erinevas kirjapildis.
- Lingvistiline (mitte-kultuuriline) tõlge (*linguistic (non-cultural) translation*) – tõlkimisel kasutatakse lähteteksti kultuurisüsteemile kõige omasemat, otsesest tõlget.
- Tekstiväline seletus (*extratextual gloss*) – tõlkimisel kasutatakse ühte ülalnimetatud meetoditest, kuid vajadusel lisatakse kultuurispetsiifilise elemendi kohta täiendav selgitus nt joonealuse märkusena.
- Tekstisisene seletus (*intratextual gloss*) – sarnaneb eelmisele meetodile, kuid selgitus lisatakse teksti osana.

2) Asendamine (*substitution*):

- Sünonüümia (*synonymy*) – kultuurispetsiifilise elemendi kordamise vältimiseks kasutatakse mingit sünonüümi või paralleelset vastet.
- Piiratud üldistamine (*limited universalization*) – lugeja jaoks liiga võõras kultuurispetsiifiline element asendatakse lähtekultuurist pärineva teise elemendiga, mis on lugejale arusaadavam.
- Täielik üldistamine (*absolute universalization*) – sarnaneb eelmisele meetodile, kuid kultuurispetsiifilisele elemendile ei leita lugejale tuttavat vastet ja seetõttu kasutatakse neutraalsemat vastet.
- Naturaliseerimine (*naturalization*) – kultuurispetsiifilise elemendi tõlkeks kasutatakse sihtkeele kultuurile omast vastet.
- Kustutamine (*deletion*) – kultuurispetsiifiline element on lugeja jaoks ebasobiv ideoloogilistel või stiiliga seotud põhjustel või ei ole piisavalt oluline tõlkevaste leidmiseks, mistõttu otsustatakse element tõlkest välja jätta.
- Autonoomne loomine (*autonomous creation*) – vähe kasutatav meetod, mille puhul lisatakse tõlketeksti mõni lugeja jaoks huvitav lähtetekstis puuduv kultuuriline vaste.

3. Tõlkeprobleemide analüüs

3.1. Probleemsed mõisted, fraasid ja laused ning nende tõlkelahendused

Magistriprojekti raames tõlgitava teksti tõlkimisel kasutati Peter Newmarki kommunikatiivset tõlkestrateegiat. Eesmärk oli teha tõlge lugejale arusaadavaks. Probleemsete mõistete või fraaside tõlkimisel kasutati kahte erinevat tüpoloogiat: Anthony Pymi tüpoloogiat ja Javier Franco Aixelá kultuurispetsiifiliste elementide tõlkelahenduste tüpoloogiat. Kahe erineva tüpoloogia kasutamise tingis lähtetekst ja magistriprojekti autori isiklik huvi. Magistriprojekti raames tõlgitava teksti analüüs näitas, et tekst sisaldab nii keerulisi lauseid ja mõisteid kui ka islamiga seotud kultuurispetsiifilisi elemente. Oletati, et tõlkeprobleemide lahendamist lihtsustab, kui kasutada erinevate tõlkelahenduste leidmiseks kahte erinevat tüpoloogiat.

Kultuurispetsiifiliste elementide tõlkimisel peeti oluliseks Terje Looguse (2011: 92–95) kirjeldatud seisukohta, et tõlkimisel tuleb lähtekultuuri elemendid projitseerida sihtkultuuri ehk teksti kaudu tajutav „võõras“ muuta „omaks“ ehk kodustada. Võõras on kõik see, mida meie enda teadmiste süsteemis ei esine või ei aktsepteerita. Seejuures tuleb kultuurispetsiifiliste elementide tõlkimisel hankida palju teavet väljastpoolt teksti.

Alljärgnevalt on toodud näitelauseid probleemsete mõistete, fraaside ja lausetega. Näitelauseid on nummerdatud ja esitatud koos tõlkega. Näitelause asukoht lähtetekstis on lisatud leheküljenumbriga lähteteksti näitelause lõppu. Analüüsitavad mõisted või fraasid ja nende tõlkevasted on poolpaksus kirjas.

(1) *Die Religion* ja *der Glaube* ning *religös* ja *gläubig*

- (a) Lähtetekst: *Die teils mit Unterstützung, teils aber auch gegen den erbitterten Widerstand von **Religionsvertretern** entstandene säkulare Trennung von **Religion** und staatlicher Machtausübung zählt zu den unverzichtbaren Grundlagen der staatlichen Ordnung.* (lk 187)
- (a) Tõlge: **Usuesindajate** osalise toetuse ja osalise kibestunud vastuseisuga toimunud **religiooni** ja riigivõimu sekulaarset eraldamist peetakse riikliku korra vältimatuks aluseks.

- (b) Lähtetekst: *Zudem muss der säkulare Staat alle Religionen gleich behandeln (vgl. z.B. das Verbot der Bevorzugung oder Benachteiligung wegen **Glaubens** in Art. 3 Abs. 3 und Art 33 Abs. 3 GG). (lk 188)*
- (b) Tõlge: Lisaks on sekulaarne riik kohustatud kõiki religioone kohtlema võrdselt (vrd nt Saksamaa põhiseaduse artikli 3 lõike 3 ja artikli 33 lõike 3 järgi keeld kedagi **usu** tõttu eelistada või halvemini kohelda).
- (c) Lähtetekst: *Rechtliche Besonderheiten gelten für **religiöse** Organisationen als Arbeitgeber. (lk 241)*
- (c) Tõlge: Õiguslikud erisused kehtivad **religioossetele** organisatsioonidele kui tööandjatele.
- (d) Lähtetekst: *Es müsste doch auch das Anliegen **gläubiger** Muslime sein, dass Kranken schnellstmöglich wirksam geholfen wird. (lk 201)*
- (d) Tõlge: See peaks olema ju ka **usklike** moslemite soov, et haiged saaksid võimalikult kiiresti tõhusa abi.

Tõlkimist alustades oli selge, et tekstis pidevalt esinevate sõnade *die Religion* ja *der Glaube* tõlkimisel võivad esineda probleemid, kuna sõnad on tähenduselt sarnased.

Sõnale *die Religion* annab „Saksa-eesti sõnaraamat“ (2007 *sub Religion*) tõlkevasteteks: 1) religioon, usund, usk; 2) usuõpetus. Sõnale *der Glaube* annab sama allikas (2007 *sub Glaube*) tõlkevasteteks: 1) usk, veendumus; 2) *relig* usk (Jumalasse), religioon. Ehk siis mõlemas keeles on tegu kohati kattuva tähendusega sõnadega.

„Eesti keele seletav sõnaraamat“ (EKKS 2009 *sub religioon*) defineerib religiooni kui „...uskumuste, normide, tavade ja institutsioonide süsteem, mille keskmes on inimesest absoluutselt üle olevad ja tema olemist määravad jõud ning inimese ja kõiksuse suhteid reguleerivad põhilised väärtused, usund“. Sõnale usk annab sama allikas (EKKS 2009 *sub usk*) ühe tähendusena „...3. (igapäevakeeles:) usuline maailmakäsitus, religioon“. Ka „Sünonüümisõnastik“ (SYS 2007 *sub religioon*) annab sõna religioon sünonüümideks usund ja usk. Sellest võib järeldada, et eesti keeles on võimalik ja aktsepteeritud sõnadele *die Religion* ja *der Glaube* tõlkevastetena kasutada nii *religiooni* kui *usku*.

Tõlkimise käigus selgus, et sõnale *der Glaube* on tõlkevasteid valida lihtsam, kuna lähteteksti autor kasutas seda valdavalt tähenduses *usk*. Seega otsustati sõna *der Glaube*

puhul kasutada tõlkevastena sõna *usk*. Tõlkenäites (b) on seega sõna *der Glaube* (tõlkenäites käändes ehk *Glaubens*) tõlgitud *usk*.

Keerulisem oli valida tõlkevasteid sõnale *die Religion*, sest iga kord tuli kaaluda, kas antud sõna puhul on asjakohasem kasutada *religioon* või *usk*. Enamasti lähtuti otsuse tegemisel kommunikatiivsest tõlkestrateegiast, mille järgi sooviti tõlge muuta lugejale arusaadavaks. Valdavalt kasutati tõlkevastena sõna *religioon* ja see asendati sõnaga *usk* vaid nendes kohtades, kus tõlkevaste on eesti keeles juba üldkasutatav (nt *die Religionsfreiheit* = usuvabadus).

Tõlkenäites (a) esineb sõna *die Religion* lähtetekstis kahes kohas ja tõlkes on kasutatud kahte erinevat tõlkevastet. Sõna *die Religionsvertreter* on tõlgitud *usuesindajad* ja sõna *die Religion* on tõlgitud *religioon*. Valik tehti tulenevalt arusaadavusest ja selgusest. Sõna *die Religionsvertreter* puhul oli tõlkevaste *usuesindajad* selgem ja arusaadavam.

Sarnased probleemid tekkisid ka sõnadega *religiös* ja *gläubig*. Antud sõnade puhul on tegu sama sõnatüvega nagu sõnadel *die Religion* ja *der Glaube* (ehk *religioon/usk*). Tõlkimise käigus tuli otsustada, millal kasutada tõlkevastet *religioosne* ja millal *usklik*. Saksa-eesti sõnaraamat (2007 *sub religiös*) annab sõnale *religiös* tõlkevasteteks 1) religioosne, usundiline; 2) usklik, vaga. Sama allikas (2007 *sub gläubig*) annab sõnale *gläubig* tõlkevasteteks 1) usklik; 2) veendunud. Seega on ka siin tegu kohati kattuva tähendusega sõnadega.

„Eesti keele seletav sõnaraamat“ (EKKS 2009 *sub usklik*) annab sõnale *usklik* ühe tähendusena „...jumalat (v. jumalaid) tunnistav, jumala(i)sse uskuv“. Sõnale *religioosne* annab sama allikas (EKKS 2009 *sub religioosne*) tähenduseks „...religioonile omane v. sellesse puutuv, sellega seotud, usu(ndi)line, usu-“. Ka „Sünonüümisõnastik“ (SYS 2007 *sub religioosne*) annab sõna *religioosne* sünonüümideks *usuline*, *religiooni-*, *usundi-*, *usundiline*, *usundlik*, *usu-*, *kiriklik*, *vaimulik*. Sellest võib järeldada, et eesti keeles on võimalik ja aktsepteeritud sõnadele *religiös* ja *gläubig* tõlkevastetena kasutada nii *religioosne* kui *usklik*.

Tõlkenäidetes (c) ja (d) tehti valik tulenevalt arusaadavusest ja selgusest. *Usklik* moslem on arusaadavam ja eesti keeles kasutatavam kui *religioosne* moslem. Samas kõlab *usklik* organisatsioon eesti keeles kummalisemalt kui *religioosne* organisatsioon.

(2) Religionsmündig

Lähtetekst: *Religionsmündige Schüler können sich zudem an das Gebot des Fastens im Monat Ramadan gebunden fühlen.* (lk 227)

Tõlge: Õpilased, kes vanusest tulenevalt saavad teha religiooni osas iseseisvaid valikuid, võivad tunda end seotuna ramadaani ajal paastumise nõudega.

Tekstis esines sageli ka sõnu või fraase, mis ei olnud kultuurispetsiifilised, kuid millele tuli arusaadavuse parandamiseks lisada täiendavaid selgitusi. Sellisel juhul kasutati lahendusena Anthony Pymi tüpologia järgi kompenseerimist ja lisati selgitused kas teksti sisse nagu on toodud tõlkenäites (2) või sulgudes selgitusi vajava sõna või fraasi järele.

Tõlkenäites (2) on sõnale *religionsmündig* lisatud täiendav selgitus teksti sisse, sest see lahendus vastas kõige paremini valitud tõlkestrateegiale (tõlge teha lugejale arusaadavaks). „Saksa-eesti sõnaraamatus“ (2007) ja „Saksa-eesti õigussõnaraamatus“ (2020) puudub sõnale *religionsmündig* tõlkevaste. Tegu on liitsõnaga, mis koosneb sõnadest *die Religion* ja *mündig*. Sõna *die Religion* tähendust on analüüsitud juba tõlkenäites (1). „Saksa-eesti sõnaraamat“ (2007 *sub mündig*) annab sõnale *mündig* tõlkevasteks täisealine.

Sõnadega religioon ja täisealine ei ole võimalik moodustada liitsõna. Samuti ei oleks tõlkevaste religiooselt täisealine üheselt arusaadav, kuna religioonide mõttes on täisealisus erinev. Seega oli ainus lahendus lisada selgitus sõna täisealine asendusena. „Eesti keele seletav sõnaraamat“ (EKKS 2009 *sub täisealisus*) defineerib täisealisust kui „...iga, mille saabumisest alates peetakse isikut võimeliseks endale oma tegudest täielikult aru andma ja neid juhtima“. Ehk siis isik on võimeline iseseisvalt otsuseid tegema.

(3) Der Verkündigungsauftrag

Lähtetekst: *Je näher die Tätigkeit der Arbeitnehmer an den Verkündigungsauftrag rückt, desto eher sind Einschränkungen erlaubt, und umgekehrt.* (lk 241)

Tõlge: Mida lähemal on töötaja tegevus **usukuulutuse ülesandele**, seda rohkem on piirangud lubatud, ja vastupidi.

„Saksa-eesti sõnaraamatus“ (2007) puudub sõnale *der Verkündigungsauftrag* tõlkevaste. Tegu on liitsõnaga, mille otsetõlge oleks kuulutamise ülesanne. Kuna selline otsetõlge ei ole arusaadav ega anna edasi sõna tähendust, otsiti paremat tõlkevastet.

Tõlgitava teksti kontekstist lähtuvalt on selge, et tegu on mitte lihtsalt kuulutamise, vaid usu kuulutamiseiga. Seega tuli lisada täpsustusena sõna usk ja tõlkelahendusena kasutati Anthony Pymi tüpologia järgi tiheduse muutmist ehk ühe sõna asemel (*Verkündigungsauftrag*) kasutati mitut sõna (*usukuulutuse ülesanne*).

(4) Keerulise struktuuriga lause

Lähtetekst: *Der Umstand, dass diese Vorschriften als Bestandteil der Scharia letztlich von Gott als dem Gesetzgeber hergeleitet werden (insoweit übrigens dem israelisch-jüdischen Eherecht vergleichbar), verhindert ihre Anwendbarkeit nicht.* (lk 244)

Tõlge: Asjaolu, et need eeskirjad on šariaadi koostisosad ja pärinevad lõpuks Jumalalt kui seadusandjalt (selles osas muide võrreldav Iisraeli juudi abieluõigusega), ei takista nende rakendatavust.

Vastavalt lähteteksti analüüsile oli tegu informatiivse tekstiga, mis sisaldas palju fakte ja keerulist lauseehitust. Tõlkimisel tuli tihti ette olukord, kus laused olid pikad ja sisaldasid palju kõrvallauseid. Seetõttu kasutati tõlkelahendusena tihti Anthony Pymi tüpologia järgi struktuuri kopeerimist. Tõlkenäide (4) on üks näidetest, kuidas on tõlkimisel kasutatud struktuuri kopeerimist.

(5) Die Freitagmoschee

Lähtetekst: *Im zentralen Gebetsraum der Moschee befindet sich die Gebetsnische (Mihrab), die die Gebetsrichtung nach Meka anzeigt, sowie in den größeren Moscheen (Freitagmoscheen) die Predigtkanzel (Minbar), auf der der Imam die Freitagspredigt hält.*(lk 195)

Tõlge: Mošee peamises palveruumis asub palvenišš (*mihrab*), mis näitab palvesuunda Meka poole. Suuremates mošeedes (**peamošeedes**) on jutluse jaoks kantsel (*minbar*), millelt imaam peab reedest jutlust.

„Saksa-eesti sõnaraamatus“ (2007) ei ole sõnale *die Freitagsmoschee* tõlkevastet. Otsetõlge sõnale oleks *reedene mošee*. Kuna selline tõlkevaste tundus kohmakas ja tähenduselt segane, siis tulenevalt kommunikatiivsest tõlkestrateegiast otsustati leida lugejale arusaadavam tõlkevaste.

Saksakeelse Wikipedia (Freitagsmoschee, 2022) järgi on *die Freitagsmoschee* (araabia keeles *masjid jāmi*) „...riigi, linna või linnaosa peamošee, kus moslemid reedeti osalevad ühisel palvusel ja jutlustaja peab enne tegelikku palvet jutluse“. Ka „The Oxford Dictionary of Islam“ (2003 *sub Mosque*) järgi on *masjid jāmi* „...mošee, mida kasutatakse spetsiaalselt reedese ühise palvuse jaoks“. Seega võib järeldada, et tegu ei ole tavapärase mošeeaga, vaid millegi enamaga, mistõttu ei saa seda eesti keelde tõlkida lihtsalt mošeenä. Eeltoodust lähtuvalt kaaluti tõlkevastena *peamošee* kasutamist.

Edasi uuriti, kas ja millist tõlkevastet on samas tähenduses sõnale (*masjid jāmi* ehk *Freitagsmoschee*) eesti keeles juba kasutatud. Waines'i raamatus „Sissejuhatus islamisse“ (2003: 128) on reede keskpäevast palvust kirjeldatud kui kogudusepalvust, mida peetakse *peamošees*. Seega on antud tõlkevastet (*peamošee*) juba kasutatud.

Javier Franco Aixelá tõlkelahenduste tüpoloogia järgi on tegu asendamisega ehk täpsemalt piiratud üldistamisega, mille puhul lugeja jaoks võõras kultuurispetsiifiline element (*masjid jāmi* ehk *Freitagsmoschee* ehk *reedene mošee*) asendati lugejale arusaadavama lähtekultuurist pärineva elemendiga (*peamošee*). Kuna mošee on Eestis kasutatav ja tuttav sõna, siis asendati arusaadava elemendiga liitsõna esimene sõna ehk *Freitag* (tõlkes reede). Valiku tingis see, et Eesti kultuurikontekstis ei tähendaks *reedene mošee* midagi ja oleks pigem eksitav. Samas islami kultuuris on selle tähendus kõikidele teada. Eessõna „pea“ lisamine sõnale selle olulisuse tähistamiseks on aga Eesti kultuuris levinud ja arusaadav (nt peakorter, peakorpus). Seega on ka arusaadav, et *peamošee* on midagi enam kui tavaline mošee.

Paralleelselt Javier Franco Aixelá tüpoloogiaga kasutati tõlkelahenduse leidmiseks ka Anthony Pymi tüpoloogia ümbersegmenteerimist ehk arusaadavuse parandamiseks muudeti lause tasandil teksti ülesehitust ja lähteteksti ühest lausest tehti tõlkes kaks lauset.

Seega kasutati antud tõlkenäite (5) puhul parima lahenduse leidmiseks korraga kahte tõlkelahenduste tüpoloogiat.

(6) *Die Brautgabe*

Lähtetekst: *So kann es dazu kommen, dass deutsche Gerichte beispielsweise ehevertragliche Ansprüche auf Zahlung einer **Brautgabe** nach iranischem, ägyptischem oder marokkanischem Recht durchsetzen.* (lk 245)

Tõlge: Nii võib juhtuda, et Saksamaa kohtutes lähevad läbi näiteks **pruudikingi** (islamis *al-mahr* ehk mehe kink naisele abiellumisel) maksmise nõuded, mis tulenevad Iraani, Egiptuse või Maroko õiguse alusel sõlmitud abielulepingutest.

Sõnale *die Brautgabe* puudub „Saksa-eesti sõnaraamatus“ (2007) tõlge, mistõttu tuli tõlkelahenduse leidmiseks otsida sõnale tähendust teistest allikatest. Otsing saksakeelsest Wikipediast (*Brautgabe*, 2022) andis sõnale *die Brautgabe* islamistliku tähenduse ja araabiakeelse vaste *al-mahr*. „The Oxford Dictionary of Islam“ (2003 *sub Mahr*) defineerib *mahri* kui „...maksu, mille mees maksab pruudile, et sõlmida abieluleping ja muuta abielu kehtivaks“. Seega ei ole tähenduse mõttes tegu ka Eestis kasutusel oleva mõistega *mõrsjaluna/pruudiluna*, mis tõlkevastena võiks olla sobiv. „Eesti keele seletav sõnaraamat“ (EKKS 2009 *sub* mõrsjaluna) defineerib mõrsjaluna „...kui luna, mida peigmees maksab mõrsja omastele“.

Kätlin Hommik-Mrabte ja Nele Siplane (2011: 94) on oma raamatus „Mida peaks teadma islamist?“ jätnud sõna tõlkimata ehk nad kasutavad araabiakeelset sõna *mahr*. Waines'i (2003: 133) raamatus „Sissejuhatus islamisse“ on sõna *mahr* eestikeelseks tõlkevasteks valitud „*kaasavara*“. Samas defineerib „Eesti keele seletav sõnaraamat“ (EKKS 2009 *sub* kaasavara) kaasavara „...kui tütrele abiellumisel isakodust kaasa antav vara“. Ehk siis oma mõttelt ei ole kaasavara ja *mahr* siiski sama. Seega loobuti tõlkevastena sõna „*kaasavara*“ kasutamisest.

Lähtudes kommunikatiivsest tõlkestrateegiast, kus eesmärk on tõlge lugejale arusaadavaks teha, otsustati tõlkelahendusena kasutada Javier Franco Aixelá tüpoloogia järgi lingvistilist tõlget ehk kasutati lähteteksti kultuurisüsteemile kõige omasemat otsest tõlget ja sõna *Brautgabe* tõlkevasteks valiti „*pruudikink*“. Valiku tegemisel lähtuti sellest,

kuidas on Kätlin Hommik-Mrabte ja Nele Siplane kirjeldanud mõistet *mahr* – *mahr* on „...kink abikaasalt, mis on osa abielulepingust ja abielu õiguslikkuse eelduseks“ (Hommik-Mrabte, Siplane 2011: 94).

Täiendavalt kasutati Javier Franco Aixelá tüpologia järgi tekstisisest seletust ehk sõna esmakordsel tõlkimisel lisati kultuurispetsiifilise elemendi kohta tekstisisene täiendav seletus (sh lähtetekstis puuduv, kuid teksti kultuuritausta seisukohalt oluline sõna araabiakeelne vaste *al-mahr*).

(7) Die Scharia

Lähtetekst: **Die Scharia** (*islamisches Normenlehre*) umfasst religiöse Normen und Rechtsnormen. (lk 192)

Tõlge: **Šariaat** ehk islami normide õpetus hõlmab nii religioosseid kui ka õiguslikke norme.

Antud tõlkenäide võeti analüüsi, kuna sõnale tõlget otsides leiti mitu erinevat juba kasutuses olevat tõlkevastet. Seega tekkis vajadus täpsustada, mis on tähenduselt õige tõlkevaste.

„Saksa-eesti sõnaraamatus“ (2007) ja „Saksa-eesti õigussõnaraamatus“ (2020) puudub sõnale *die Scharia* tõlkevaste. Otsing saksakeelsest Wikipedast (Scharia, 2022) andis tulemuseks araabiakeelse vaste *Šarī‘a* ja selgituseks, et tegu on islami religioossete ja õiguslike normide ja mehhanismide kogumiga. „The Oxford Dictionary of Islam“ (2003 *sub Shariah*) täiendab eelpool nimetatud kirjeldust ja ütleb, et *shariah* on Jumala tahe, mis on kõikidele usklitele siduv; see on ideaalse islami seadus. Seega võib järeldada, et *die Scharia* tähendus on islami seaduste/normide kogum.

Juba eesti keelde tõlgitud või eesti keeles avaldatud materjalidest tõlkevastete otsimist alustati eestikeelselt islami info (Islami info, 2022) veebilehelt. Veebilehel asuvast mõistetega alajaotisest leiti mõiste *šariaat/šariia*, mida seal defineeritakse kui „...islami õiguse allikas, kujunenud Koraani ja sunna alusel“ (Islami info, 18.05.2022). „Eesti keele seletav sõnaraamat“ (EKSS 2009 *sub šariaat*) kirjeldab sõna *šariaat* kui „...koraanil ja sunnal põhinevat islami õigus-, usundi- ja moraalnormide kogu.“

Samas leiti, et eesti keeles on sama tähendusega sõna puhul juba kasutatud ka teisi tõlkevasteid. Näiteks võib leida Schimmeli raamatust „Islam“ (2001: 62) tõlkevastena *šarī'a* ja Waines'i raamatust „Sissejuhatus islamisse“ (2003: 369) tõlkevastena *šari'a*.

Tulenevalt valitud kommunikatiivsest tõlkestrateegiast valiti magistriprojekti sõnale *die Scharia* tõlkevasteks „Eesti õigekeelsussõnaraamatus“ (ÕS 2018 *sub* šariaat) juba olemas olev sama tähendusega sõna *šariaat*. Kuigi eestikeelsest kirjandusest on võimalik leida ka teisi tõlkevasteid, otsustati siiski kasutada Eestis juba kokku lepitud sõna ning teisi samatähenduslikke, kuid erineva kirjapildiga tõlkevasteid mitte kasutada.

(8) Die Kettenkaufverträge

Lähtetekst: *Für export- oder Immobilienfinanzierungen werden Modelle entwickelt, die die Zinsnahme durch wirtschaftlich äquivalent ausgestaltete Gesellschaftsbeteiligungen ersetzen, oder auf weithin anerkannte Transaktionsformen wie **Kettenkaufverträge** (Murabaha).(lk 243)*

Tõlge: Ekspordi või kinnisvara rahastamiseks arendatakse mudeleid, kus intresse asendavad majanduslikult samaväärsed äriühingu osakud, või kasutatakse selliseid laialdaselt tunnustatud transaktsioonide vorme nagu **kokkulepitud kasumilisaga müügilepingud** (*murabaha*).

„Saksa-eesti sõnaraamatus“ (2007) ja „Saksa-eesti õigussõnaraamatus“ (2020) ei ole sõnale *der Kettenkaufvertrag* (mitmuses *die Kettenkaufverträge*) tõlkevastet. Tegemine on majandusvaldkonna mõistega, millele eesti keeles otsene vaste puudub. Sõna otsetõlge on *ahel-müügileping*, millele Google'i otsingumootoriga vasteid ei leitud. Tulenevalt kommunikatiivsest tõlkestrateegiast otsustati lugejale arusaadav tõlkevaste otsida tähenduse järgi.

Tõlkevaste otsimisel kasutati lähtetekstis olnud araabiakeelset täpsustust *murabaha*. „The Oxford Dictionary of Islam“ (2003 *sub* *Murabahah*) kirjeldab *murabahat* kui islami panganduspõhimõtet, mille järgi pank ostab kliendi nimel kauba ja hiljem müüb selle edasi kliendile eelnevalt kokkulepitud hinnaga, mis muuhulgas sisaldab ka panga kulusid.

Islami info (Islami info, 2022) veebilehel jaotise „Islami finants“ alajaotises „Islami finantsteenused“ kirjeldatakse *murabaahat* (antud veebilehel kasutatav kodustav tõlkevaste araabiakeelsele sõnale *murabaha*) kui „...mudelit, mille kohaselt pank ostab ettevõtjalt kauba

ja müüb siis selle kokkulepitud kasumilisa eest kliendile“ (Islami info, 18.05.2022). See kirjeldus vastab „The Oxford Dictionary of Islam“ (2003 *sub Murabahah*) murabaha kirjeldusele, mistõttu otsustati tõlkevastena kasutada *kokkulepitud kasumilisaga müügilepingud*.

Javier Franco Aixelá tõlkelahenduste tüpoloogia järgi on tegu naturaliseerimisega, kus kultuurispetsiifilise elemendi (*der Kettenkaufvertrag* ehk *murabaha*) tõlkes kasutatakse sihtkeele kultuurile omast vastet – majandusvaldkonnas arusaadavat *kokkulepitud kasumilisaga müügileping*.

(9) Ümbersegmenteerimine

Lähtetekst: *Die nicht nur in notorisch islamfeindlichen Kreisen kursierende Parole, wonach „der Islam“ nicht mit der freiheitlichen Grundordnung der deutschen Verfassung vereinbar sei, offenbart eine doppelte Ignoranz: gegenüber den vielfältigen Richtungen des Islam und den Neuinterpretationen vieler Normen seit mehr als hundert Jahren wie auch gegenüber der deutschen Verfassungsordnung. (lk 192)*

Tõlge: Arusaam, mille järgi „islam“ ei ühildu Saksamaa vabadust toetava riigikorraldusega, levib mitte ainult kurikuulsates islamivaenulikes ringkondades. See näitab kahekordset võhiklikkust – esiteks islami suundade mitmekesisuse ja enam kui sada aastat kehtinud normide uue tõlgendamise osas ja teiseks Saksamaa põhiseadusliku korra osas.

Kuna tõlkimisel oli valitud kommunikatiivnet tõlkestrateegia ehk tekst sooviti teha lugejale arusaadavaks, kasutati tõlkeprobleemide lahendamiseks palju ka Anthony Pymi tüpoloogia järgi lausete ümbersegmenteerimist. Valdavalt muudeti üks lause mitmeks osaks, säilitades samal ajal lause sisu. Üksikutel juhtudel esines arusaadavuse parandamiseks ka lausete ühendamist.

3.2. Järeldused

Antud magistriprojekti raames tõlgitud teksti tõlkimine näitas, kui oluline on tõlkimisel esmalt teha lähteteksti analüüs ja sellest aru saada ning seejärel valida sobiv tõlkestrateegia ja tõlkelahendused.

Christiane Nordi mudeli (2009: 40) järgi tehtud analüüs näitas, et magistriprojekti raames tõlgitav tekst on väga informatiivne, sisaldab palju fakte ja suunatud temaatikast huvituvale lugejale. Autor on oma valdkonna spetsialist ja kasutab valdavalt erialast keelt (sh juriidilist keelt ja islamiga seotud mõisteid). Teksti toon on pigem ametlik, tekstis on viited erinevate uuringutele ja normatiivsetele dokumentidele (seadused, kohtuotsused jms). Raamatu autor kasutab pikki ja keerulise ehitusega lauseid.

Katharina Reißi tüpoloogia (1984: 160) järgi on tegu informatiivse tekstiga, mis nõuab tõlkimisel võimalikult täpset lähteteksti sisu edasiandmist, kuid samas tõlkimist selliselt, et teksti sisu oleks lugejale arusaadav. Seetõttu valiti tõlkestrateegiaks Newmarki kommunikatiivne tõlkestrateegia ehk tõlkimisel oli eesmärk anda võimalikult täpselt ja lugejale arusaadavalt edasi lähteteksti sisu.

Tõlkeprotsessis tekkivate probleemide lahendamiseks valiti kaks erinevat tõlkelahenduste tüpoloogiat (Anthony Pymi ja Javier Franco Aixelá tüpoloogiad), kuna teksti analüüs näitas, et tekst sisaldab nii keerulisi lauseid kui ka kultuurispetsiifilisi elemente. Magistriprojekti autoril oli isiklik huvi, kas informatiivse teksti puhul, mis sisaldab ka palju kultuurispetsiifilisi elemente, aitab kahe tüpoloogia kasutamine tõlkimist lihtsustada. Tõlkimisel selgus, et kahe tüpoloogia kasutamine oli õige otsus, kuna enamasti kasutati tõlkeprobleemide korral Anthony Pymi tõlkelahendusi, kuid kultuurispetsiifiliste elementide puhul sobis kasutamiseks paremini Javier Franco Aixelá tüpoloogia.

Näiteks oli hästi rakendatav kogu tõlkes Anthony Pymi (2017: 4–5) tüpoloogia järgi ümbersegmenteerimine (lausete ühendamise või ühest lausest mitme lause tegemine), kompenseerimine (teksti sisu antakse edasi lähtetekstis erinevate vahenditega) ja tiheduse muutmine (tekstis oleva teabe koguse muutmine).

Tõlkenäidete (1) ehk *die Religion* ja (7) ehk *die Scharia* puhul olid tõlkeprobleemid pigem seotud tõlkija valikutega ja nende tõlkevalikute põhjendatusega. Need näited kinnitavad Hille Saluääre (2007: 23) väidet, et kuigi tõlkija ei pruugi igapäevatoos alati kasutada põhjalikku analüüsi, ei tohi valvsust kasutada, kuna enamik tõlkevigu tuleb just puudulikust analüüsist. Samuti Terje Looguse (2011: 100–102) väidet, et tõlkimisel peab

tõlkija hankima teavet väljastpoolt teksti. Mõlemad tõlkenäited näitavad, et kui neid põhimõtteid ei oleks järgitud, oleksid tõlkevead või tõlkevastete ebauhtlane kasutamine olnud paratamatud.

Kultuurispetsiifiliste elementide tõlkenäidete puhul võib väita, et Javier Franco Aixelá (1996: 61–64) kultuurispetsiifiliste elementide tõlkelahenduste tüpoloogia on islamiga seotud saksakeelsete mõistete tõlkimisel asjakohane. Enamikele selliste mõistete puudus Eestis laialt kasutatav tõlkevaste või kasutati tõlkevasteid ebauhtlaselt. Mõisted vajasisid sageli täpsustamist või asendamist ning sobiva tõlkevaste leidmiseks tuli hankida teavet väljastpoolt teksti ja erinevatest allikates.

Näiteks tõlkenäite (6) ehk islamiga seotud saksakeelsele mõistele *die Brautgabe* tõlkevaste leidmisel ei saanud piirduda lihtsalt esimese ega ka enam-vähem sarnase tõlkevastega (nt mõrsjaluna, kaasavara). Need vasted olid küll sarnased ja algselt tundusid sobivat, kuid täpsemal uurimisel selgus, et nende tähendus ei olnud sama. Lõpliku tõlkevaste puhul tuli kasutada Javier Franco Aixelá tüpoloogia järgi lingvistilist tõlget ehk kasutati lähteteksti kultuurisüsteemile kõige omasemat otsest tõlget.

Magistriprojekti raames tõlgitud teksti tõlkimine näitas, et islamiga seotud informatiivse teksti tõlkimisel oli Newmarki kommunikatiivne tõlkestrateegia ehk teksti lugejale arusaadavaks tegemine sobiv. Kultuurispetsiifiliste elementide tõlkimisel oli asjakohane Javier Franco Aixelá kultuurispetsiifiliste elementide tõlkelahenduste tüpoloogia kasutamine. Tekstis esinenud teiste tõlkeprobleemide puhul oli lihtsam kasutada Anthony Pymi tüpoloogiat.

Magistriprojekti raames tehti kindlaks, et eesti keeles on olemas tõlkevasteid saksakeelsetele islami õigusega seotud mõistetele. Selgus, et mõnda mõistet (šariaat) on kasutatud erinevas kirjapildis, kuigi on olemas ka kokku lepitud tõlkevaste. Samas oli ka selliseid islamiga seotud saksakeelseid mõisteid, millele pidi lähtuvalt tähendusest tõlkevaste ise looma (nt *die Brautgabe* ehk pruudikink). Seega võib järeldada, et eesti keeles on olemas tõlkevasteid islamiga seotud saksakeelsetele mõistetele, kuid on ka neid, millele tuleb lähtuvalt mõiste tähendusest tõlkevaste ise luua. Viimasel juhul tuleb teavet juurde hankida ja kontrollida, et tõlkega ei muutuks mõiste algne tähendus.

Kokkuvõte

Magistriprojekti eesmärk oli tõlkida katkendid Mathias Rohe raamatust „Der Islam in Deutschland“ ning analüüsida tõlkimise käigus tekkinud tõlkeprobleeme ja nende lahendusi. Tegemist on informatiivse tekstiga, milles autor annab ülevaade islami ajaloost Saksamaal ja sellega seotud probleemidest. Raamat sisaldab nii araabiakeelseid kui saksakeelseid kultuurispetsiifilisi elemente. Seetõttu pöörati eraldi tähelepanu nende tõlkimisega seotud probleemidele.

Magistriprojekt koosneb sissejuhatusesest, tõlkest, teoreetilisest osast ja analüütilisest osast. Sissejuhatuses tutvustatakse lähteteksti ja põhjendatakse selle valikut. Tõlkeosas on tõlgitud katkendid Mathias Rohe raamatu „Der Islam in Deutschland“ viiendast osast. Teoreetilisest osast määrati teksti tüüp ning kirjeldati valitud tõlkestrateegiat ja tõlkelahenduste tüpoloogiaid. Analüütilisest osast käsitleti tõlkimisel tekkinud tõlkeprobleeme ja nende tõlkelahendusi. Eraldi kirjeldati kultuurispetsiifiliste elementide tõlkeprobleemide lahendamist.

Mathias Rohe raamatu „Der Islam in Deutschland“ katkendite tõlkimisel valiti tõlkestrateegiaks Peter Newmarki kommunikatiivne tõlkestrateegia ehk tõlkimisel oli eesmärk teha tõlge lugejale arusaadavaks. Valik põhines lähteteksti analüüsil, mis tehti Christiane Nordi tõlkepõhise tekstianalüüsi mudeli ja Katharina Reißi teksti tüpoloogia alusel. Tulenevalt magistriprojekti autori huvist valiti tõlkeprobleemide lahendamiseks kaks erinevat tõlkelahenduste tüpoloogiat: Anthony Pymi ja Javier Franco Aixelá tüpoloogiad. Viimast kasutati peamiselt kultuurispetsiifiliste elementide tõlkimisel tekkinud tõlkeprobleemidele lahendamiseks.

Analüüs näitas, et Peter Newmarki kommunikatiivne tõlkestrateegia on palju fakte sisaldava informatiivse teksti tõlkimiseks sobiv. Asjakohane oli ka tõlkeprobleemide puhul kahe erineva tüpoloogia kasutamine. Kultuurispetsiifiliste elementide tõlkeprobleemide puhul sobis tõlkelahenduste leidmiseks paremini Javier Franco Aixelá tõlkelahenduste tüpoloogia. Nende tõlkimisel tuli palju teavet hankida väljastpoolt teksti ja erinevatest allikatest. Javier Franco Aixelá tõlkelahenduste tüpoloogiast kasutati peamiselt lingvistilist tõlget, tekstisisest seletust, piiratud üldistamist ja naturaliseerimist. Teiste tõlkeprobleemide korral sobis paremini kasutada Anthony Pymi tõlkelahenduste tüpoloogiat. Enim kasutati ümbersegmenteerimist, struktuuri kopeerimist ja kompenseerimist.

Analüüsisist selgus ka see, et eesti keeles on olemas tõlkevasteid saksakeelsetele islami õigusega seotud mõistetele. Samas oli ka selliseid islamiga seotud saksakeelseid mõisteid, millele pidi lähtuvalt tähendusest tõlkevaste ise looma. Seega võib järeldada, et eesti keeles on olemas tõlkevasteid islamiga seotud saksakeelsetele mõistetele, kuid on ka neid, millele tõlkevasteid ei ole ja need tuleb lähtuvalt mõiste tähendusest ise luua.

Kasutatud kirjandus

Esmane allikas:

Rohe, Mathias 2018. *Der Islam in Deutschland*. München: C.H.Beck Verlag.

Teisesed allikad:

Aixelá, Javier Franco 1996. Culture-specific Items in Translation. – Román Álvarez ja M. Carmen-África Vidal. *Topics in Translation 8: Translation, Power, Subversion*. Clevedon/Philadelphia/Adelaide: Multilingual matters, lk 52–78.

Brautgabe (16.05.2022). Kättesaadav <https://de.wikipedia.org/wiki/Brautgabe>

Eesti õigekeelsussõnaraamat ÕS 2018. Eesti Keele Instituut. Kättesaadav <https://www.eki.ee/dict/qs/> (17.05.2022)

Eesti keele seletav sõnaraamat EKSS 2009. Eesti Keele Instituut. Kättesaadav <https://www.eki.ee/dict/ekss/> (16.05.2022)

Freitagmoschee (18.05.2022). Kättesaadav <https://de.wikipedia.org/wiki/Freitagmoschee>

Hommik-Mrabte, Kätlin; Siplane, Nele 2011. *Mida peaks teadma islamist?* Tallinn: Eesti Islami Kogudus. Kättesaadav <http://www.digar.ee/id/nlib-digar:189014> (16.05.2022)

Islami info (18.05.2022). Kättesaadav <http://www.islam.pri.ee>.

Koraan. 2017. Tõlkinud Haljand Udam. Tallinn: Avita.

Loogus, Terje 2011. Teksti kultuuriline võõrasus kui tõlkeprobleem. – Elin Sütiste ja Silvi Salupere. *Acta Semiotica Estica VIII*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, lk 91–106. Kättesaadav http://www.semiootika.ee/acta/wp-content/uploads/2017/02/Acta_VIII.pdf

Molina, Lucia; Albir Hurtado, Amparo 2002. *Translation Techniques Revisited: A Dynamic and Functionalist Approach*. *Meta* 47: 498–512

Munday, Jeremy 2016. *Introducing Translation Studies. Theories and application*. London and New York: Routledge. Kättesaadav https://www.academia.edu/35098158/Introducing_Translation_Studies_-_Theories_and_Applications (02.05.2022)

Newmark, Peter 1982. *Approaches to Translation*. Oxford [etc.]: Pergamon Press

Newmark, Peter 1988. *A Textbook of Translation*. New York [etc.]: Prentice Hall.

- Nord, Christiane 2009. *Textanalyse und Übersetzen. Theoretische Grundlagen, Methode und didaktische Anwendung einer übersetzungsrelevanten Textanalyse*. Tübingen: Julius Groos Verlag.
- Pym, Anthony 2017. *A typology of translation solutions*. Kättesaadav https://usuaris.tinet.cat/apym/on-line/training/2017_solutions_revised.pdf (02.05.2022)
- Reiß, Katharina; Vermeer, Hans J. 1984. *Grundlegung einer allgemeinen Translationstheorie*. Tübingen: Max Niemeyer Verlag.
- Reiß, Katharina 2000. Type, kind and individuality of text. Decision making in translation. – Venuti, Lawrence. *The Translation Studies Reader*. London and New York: Routledge, lk 160–171. Kättesaadav https://translationjournal.net/images/e-Books/PDF_Files/The%20Translation%20Studies%20Reader.pdf (08.01.2020)
- Saksa-eesti sõnaraamat 2007. Toimetajad Anne Arold, Mari Tarvas, Mari-Ann Palm. Tallinn: Valgus
- Saksa-eesti õigussõnaraamat 2020. Koostaja Tiiu Kaarma. Tallinn: Ilo.
- Saluäär, Hille 2007. *Mis on tõlkepõhine tekstianalüüs ja mis kasu on sellest eesti õigustõlkijal?* Õiguskeel nr 4: lk 18–23.
- Scharia (17.05.2022). Kättesaadav <https://de.wikipedia.org/wiki/Scharia>
- Schimmel, Annemarie 2001. *Islam*. Tõlkinud Haljand Udam. Tallinn: Eesti Entsüklopeediakirjastus
- Sünonüümisõnastik SYS 2007. Eesti Keele Instituut. Kättesaadav <https://www.eki.ee/dict/sys/> (17.05.2022)
- Zabalbeascoa, Patrick 2000. *From Techniques to Types of Solutions*. University Pompeu Fabra. Kättesaadav https://www.researchgate.net/publication/300849913_From_Techniques_to_Types_of_Solutions (15.01.2020)
- The Oxford Dictionary of Islam*. 2003. Peatoimetaja John L. Esposito. New York: Oxford University Press
- Waines, David 2003. *Sissejuhatus islamisse*. Tõlkinud Üllar Peterson, Heili Einasto. Tallinn: Avita.

Summary

University of Tartu

College of Foreign Languages and Cultures

Reet Ellermaa

Mathias Rohe raamatu „Der Islam in Deutschland“ katkendite tõlge ja tõlke analüüs

Translation of selected fragments from “Der Islam in Deutschland” by Mathias Rohe and an analysis of the translation

Master’s project

2022

60 pages

The aim of this master’s project was to translate fragments of Mathias Rohe’s book “*Der Islam in Deutschland*”, as well as to analyse encountered translation problems and solutions. The book is an informative text in which the author gives an overview of the problems Germany has faced regarding to immigrants from Islamic countries. The book contains culture-specific elements. Therefore, special attention was paid to solving problems encountered while translating such elements.

The Master's project is divided into three main parts: the translation, theoretical part, and analytical part. The introduction gives an overview of the source text, and the choice of source text is explained. The translation section provides the translation of the fragments of Mathias Rohe’s book “*Der Islam in Deutschland*”. In the theoretical part, the text type was described, and the chosen translation strategy and typologies of translation solutions described. The analytical part analyses the translation problems based on the theoretical framework of the theoretical part. Special attention is given to solving translation problems related to culture-specific elements.

The translation strategy chosen for translating fragments of Mathias Rohe’s book “*Der Islam in Deutschland*” was Peter Newmark’s communicative translation, where the goal of translation is to ensure the reader can understand it. This decision was made based on an

analysis using Christiane Nord's model for text analysis in translation and Katharina Reiß' text typology. Two separate translation solution typologies were selected to address translation problems: the typologies of Anthony Pym and Javier Franco Aixelá. The latter was used primarily to find translation solutions to problems encountered when translating culture-specific elements.

Analysis showed that Peter Newmark's communicative translation strategy is suitable for translating informative texts with complicated sentences. The use of two different typologies for translation problems also proved appropriate. Javier Franco Aixelá's typology of translation solutions was better suited for finding translation solutions to problems involving culture-specific elements. Translating such elements required extensive information gathering outside the text and using different sources. Linguistic translation, intratextual gloss, limited universalisation and naturalisation were the main translation solutions used from Javier Franco Aixelá's typology. Anthony Pym's typology of translation solutions was better suited for other translation problems. Resegmentation, copying structure and compensation were used most frequently.

The analysis showed that there are some translations to German-language words related to Islam. At the same time, it is necessary to find new Estonian equivalents for some German-language words related to Islam and it is important to maintain the meaning of those words.

Kinnitus töö iseseisva kirjutamise kohta

Olen magistritöö kirjutanud iseseisvalt. Kõikidele töös kasutatud teiste autorite töödele, põhimõtteliste seisukohtadele ning muudest allikaist pärinevatele andmetele on viidatud.

Autor: Reet Ellermaa

23.05.2022

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Reet Ellermaa,

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) minu loodud teose Mathias Rohe raamatu „Der islam in Deutschland“ katkendite tõlge ja tõlke analüüs,

mille juhendaja on Terje Loogus,

reprodutseerimiseks eesmärgiga seda säilitada, sealhulgas lisada digitaalarhiivi DSpace kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.

2. Annan Tartu Ülikoolile loa teha punktis 1 nimetatud teos üldsusele kättesaadavaks Tartu Ülikooli veebikeskkonna, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace kaudu Creative Commons'i litsentsiga CC BY NC ND 3.0, mis lubab autorile viidates teost reprodutseerida, levitada ja üldsusele suunata ning keelab luua tuletatud teost ja kasutada teost ärieesmärgil, kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.

3. Olen teadlik, et punktides 1 ja 2 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.

4. Kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei riku ma teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse õigusaktidest tulenevaid õigusi.

Reet Ellermaa

23.05.2022